

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็น
พลเมืองของนักเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอตามลำดับ
ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง

1.1 ความหมายของความเป็นพลเมือง

สำหรับความเป็นพลเมืองมีผู้ให้ความหมายไว้มากมายมีดังต่อไปนี้
ราชบัณฑิตยสถาน (2556) ได้อธิบายคำว่า พลเมือง หมายถึง คนที่มีสิทธิและ
หน้าที่ในฐานะประชาชนของประเทศใดประเทศหนึ่ง หรือประชาชนที่อยู่ภายใต้ผู้ปกครองเดียวกัน
มักมีวัฒนธรรมเดียวกัน เช่น คนไทยทุกคนควรทำตัวเป็นพลเมืองดี คือนอกจากตระหนักถึงสิทธิของ
ตนเองแล้วยังต้องทำหน้าที่ที่กฎหมายรัฐธรรมนูญกำหนดด้วย เช่น เสียภาษีให้รัฐ อนุรักษ์ทรัพยากร
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อนึ่ง คำว่า พลเมือง มีความหมายต่างกับ ประชาชน ในแง่ที่เน้นสิทธิและ
หน้าที่มากกว่าคำว่าประชาชน

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2555) ได้อธิบายความแตกต่างระหว่าง
คำว่า พลเมือง ประชาชนและราษฎรไว้ว่า คำว่า พลเมือง มีความหมายแตกต่างจากคำว่า ประชาชน
และ ราษฎร โดยประชาชนหมายถึง คนทั่วไป คนของประเทศ ราษฎร หมายถึง คนของรัฐ ส่วนพลเมือง
หมายถึง หมู่คนที่ เป็นของประเทศใดประเทศหนึ่งซึ่งเป็นกำลังของประเทศชาติในทุกๆ ด้าน ทั้งด้าน
เศรษฐกิจ การทหาร และอำนาจต่อรองกับประเทศอื่น ความแตกต่างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พลเมือง
จะเป็นผู้ที่กระตือรือร้นในการรักษาสิทธิต่างๆ รวมทั้งการมีส่วนร่วมทางการเมือง ดังนั้น ความเป็น
พลเมือง คือ การที่คนในประเทศรับบทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบของสมาชิกทางสังคมที่มีต่อรัฐ
ประชาชนเป็นแค่ผู้รับคำสั่งจากผู้ปกครองหรือผู้นำประเทศนั้นๆ

วรากรณ์ สามโกเศศ (2554) ได้ให้ความหมายของการความเป็นพลเมืองไว้ว่า
การเป็นคนที่ได้รับผิดชอบได้ด้วยตนเอง มีความสำนึกในสันติวิธี มีการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2552) ได้อธิบายความเป็นพลเมืองของระบอบประชาธิปไตย
หมายถึง การที่สมาชิกมีอิสรภาพควบคู่กับความรับผิดชอบและมีอิสรเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่

ปลินธร เพ็ชรฤทธิ์ (2550) ที่ให้คำจำกัดความของ คำว่า พลเมืองดี หมายถึง
การที่บุคคลมีพฤติกรรมที่เหมาะสมตามสภาพบริบททางสังคม และทำประโยชน์ให้แก่สังคม ได้แก่
การรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง ครอบครัว ชุมชน รวมถึงประเทศชาติ เคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย
ของบ้านเมือง มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ตลอดจนเป็นบุคคลที่มีจิตสำนึกในการพัฒนา

ประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า พัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ มีพฤติกรรมดี มีจิตใจดี มีความรับผิดชอบ รักษาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งให้ความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันและปฏิบัติต่อกัน เพื่อให้เกิดความสงบสุข

Print (2008) ได้กล่าวถึงความหมายของความเป็นพลเมือง ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้ดังนี้ 1. ความเป็นพลเมือง คือ การมีสถานภาพที่ถูกต้องตามกฎหมาย (Legal Status) ในการมีสิทธิ และความรับผิดชอบในระบบประชาธิปไตย 2. ความเป็นพลเมือง คือ การเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็ง (Active Participation) ในโครงสร้างและกระบวนการทางสังคม 3. ความเป็นพลเมือง คือ การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกคนในระบอบ ประชาธิปไตย ที่คำนึงถึงความยุติธรรม ในสังคม ป้องกันการกีดกัน และการกดขี่

อาจสรุปได้ว่า ความเป็นพลเมืองหมายถึงการเป็นผู้รู้จักแสวงหาความรู้ มีเหตุผล มีความตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพของตนเอง มีความอดทนไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก เป็นผู้ที่มีจิตอาสา และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน เป็นผู้ที่มีความตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ยอมรับความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม คำนึงถึงความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ เป็นผู้ที่มีระเบียบวินัย ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบของสังคม กล้าแสดงความคิดเห็นในที่สาธารณะ ยอมรับมติในหลักการเสียข้งมากและเคารพในเสียข้งน้อยและพร้อมที่จะลงมือกระทำการต่างๆ เพื่อแก้ไข ปัญหาของสังคมและสร้างความเจริญแก่ชาติบ้านเมือง

1.2 ความสำคัญของความเป็นพลเมือง

เนื่องจากพลเมือง เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมประชาธิปไตย ดังนั้น การสร้างความเป็นพลเมือง จึงนับว่าเป็นเครื่องมือการพัฒนาการเมืองการปกครองให้ก้าวไปสู่ การเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ สร้างจิตสำนึกประชาธิปไตยเพื่อให้ประชาชนเป็นพลเมือง ความสำคัญของความเป็นพลเมือง ทำให้สังคมและประเทศชาติการพัฒนาไปอย่างมั่นคง เกิดความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะ สังคมมีความเป็นระเบียบสงบเรียบร้อย ให้สังคมมีความเป็นธรรม สมาชิกทุกคนได้รับสิทธิ เสรีภาพด้วยความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ทำให้สมาชิกมีความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่และมีน้ำใจ ต่อกัน ดังจะเห็นความสำคัญของการสร้างความเป็นพลเมืองที่มีผู้กล่าวไว้ดังนี้

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2555) ได้กล่าวว่า สมาชิกในสังคมรู้จัก ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย ย่อมเกิดผลดีต่อสังคมและประเทศดังนี้

1. ทำให้สังคมและประเทศชาติมีการพัฒนาไปอย่างมั่นคงเพราะการที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นอย่างหลากหลาย และมีเหตุผลในงานหรือโครงการต่าง ๆ ทั้งในระดับชุมชนถึงระดับประเทศตลอดจนเปิดโอกาสให้คนที่มีความรู้ความสามารถได้ร่วมกันทำงาน ย่อมส่งผลให้การทำงานและผลงานนั้นมีประสิทธิภาพ

2. เกิดความรักและความสามัคคีในหมู่คณะ เพราะเมื่อมีการทำกิจกรรมร่วมกันย่อมมีความผูกพัน ร่วมแรงร่วมใจในการทำงานทั้งปวงให้บรรลุเป้าหมายได้

3. สังคมมีความเป็นระเบียบ สงบเรียบร้อย เพราะทุกคนต้องปฏิบัติตามระเบียบกติกาของสังคม ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่ทุกคนยอมรับ

4. สังคมมีความเป็นธรรม สมาชิกทุกคนได้รับสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเท่าเทียมกัน ตามกฎหมาย ทำให้สมาชิกทุกคนได้รับการปฏิบัติอย่างยุติธรรมก่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม

5. สมาชิกในสังคมมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีน้ำใจต่อกันโดยยึดหลักศีลธรรมเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติต่อกันตามวิถีประชาธิปไตย

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี (2548) ได้กล่าวถึงความสำคัญของความเป็นพลเมืองไว้ว่าทำให้ประชาชนมีความสามารถที่มองปัญหาและแก้ปัญหาได้ในฐานะของคนในสังคมโลกาภิวัตน์ มีความสามารถที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น และมีความรับผิดชอบหน้าที่ และบทบาทของตนเอง มีความสามารถที่จะเข้าใจยอมรับ และอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม มีความสามารถที่คิดในลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ (Critical Way) และ คิดอย่างเป็นระบบ มีเจตนาธรรมที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งใดๆ ด้วยสันติวิธี มีเจตนาธรรมที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและอุปนิสัยการบริโภคให้เอื้อต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

Banks (1997) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการสร้างความเป็นพลเมืองไว้ว่า จะช่วยให้นักเรียนทุกคนได้รับความรู้ คุณค่าที่ตีงามและทักษะในการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นที่หลากหลายเชื้อชาติ หลากหลายวัฒนธรรม และทำให้สามารถสร้างข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน เพื่อสร้างเป็นสังคม ประเทศ และโลกของคุณธรรมและความยุติธรรม ความสำคัญของความเป็นพลเมือง ทำให้สังคมและประเทศชาติการพัฒนาไปอย่างมั่นคง เกิดความรักความสามัคคีในหมู่คณะ สังคมมีความเป็นระเบียบสงบเรียบร้อย สังคมมีความเป็นธรรม สมาชิกทุกคนได้รับสิทธิ เสรีภาพด้วยความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ทำให้สมาชิกมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีน้ำใจต่อกัน

กล่าวโดยสรุปว่าความเป็นพลเมืองมีความสำคัญโดยนับเป็นฐานรากของการเมืองภาคพลเมือง การสร้างพลเมืองที่พร้อมด้วยหลักแนวคิดประชาธิปไตยและเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น รับผิดชอบตนเองได้ ใช้สิทธิเสรีภาพควบคู่กับรับผิดชอบต่อตนเองและพึ่งตนเองได้ รับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม เคารพสิทธิ เสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น เคารพกฎ กติกาของสังคม มีจิตสาธารณะ เพื่อให้ประเทศไทยมีความมั่นคง ประชาชนที่มีความคิดความเชื่อแตกต่างกันสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและปราศจากความรุนแรง ภายใต้การปกครองระบอบ ประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ด้วยเหตุนี้การพัฒนาประชาชนไทยให้เป็นพลเมืองที่รู้จักใช้สิทธิ เสรีภาพ และแสดงออกซึ่งบทบาทหน้าที่ได้อย่างสอดคล้องตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างพลเมืองไทยให้เป็นพลเมืองที่มีความตระหนักรู้เข้าใจ มีจิตอาสาและตื่นตัวในการสร้างความเจริญให้แก่บ้านเมือง สามารถลดปัญหาและขจัดปัญหาที่จะเกิดขึ้นแก่บุคคล สังคม และประเทศชาติได้ เมื่อทุกคนประพฤติปฏิบัติตนดีแล้ว อุปลรรค ศัตรู ภัยอันตราย ก็จะหมดสิ้นไป ผู้คนมีแต่ความรักต่อกัน สังคมมีแต่ความสงบ และประเทศชาติก็จะเจริญรุ่งเรือง จึงเป็นภารกิจสำคัญที่หน่วยงานต่างๆต้องเร่งส่งเสริม โดยประสานความร่วมมือตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล เรื่อยไปจนถึงระดับชุมชน สังคม และประเทศชาติ เมื่อประชาชนในประเทศปฏิบัติตนให้เป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยแล้วนั้น จะส่งผลให้ประเทศชาติและสังคมมีการพัฒนาไปอย่างมั่นคงเพราะคนที่มีความรู้ความสามารถได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและร่วมมือกันทำงานเพื่อประเทศชาติ

1.3 ลักษณะของความเป็นพลเมือง

ความเป็นพลเมืองของประชาชนเป็นสิ่งที่สังคมต้องการ ลักษณะของความเป็นพลเมืองมีผู้กล่าวไว้หลายท่านและพอที่จะนำมาเป็นตัวอย่างได้ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2557) ได้กล่าวว่า คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) มีนโยบายด้านการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมืองที่ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในชาติได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องประวัติศาสตร์ ความเป็นไทย รักชาติ ศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความปรองดองสมานฉันท์ เพื่อสันติสุขในสังคมไทย และกำหนดค่านิยมหลัก 12 ประการ เพื่อสร้างคนไทยที่เข้มแข็งนำไปสู่การสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็ง ดังนี้

1. มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันหลักของชาติในปัจจุบัน
2. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม
3. กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์
4. ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรงและทางอ้อม
5. รักชาติวัฒนธรรมไทย ประเพณีไทยอันงดงาม
6. มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน
7. เข้าใจ และเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง
8. มีระเบียบวินัยเคารพกฎหมาย ฝึน้อยรู้จักเคารพผู้ใหญ่
9. มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
10. รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่าย จำหน่าย และขยายกิจการเมื่อมีความพร้อมโดยมีภูมิคุ้มกันที่ดี
11. มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำ หรือกิเลส มีความละอายเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของศาสนา
12. คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมและต่อชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2556) ได้กล่าวว่า คุณลักษณะหลัก 4 ประการของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ประกอบด้วย

1. พลเมืองที่แข็งขัน (Active Citizen)
 2. พลเมืองที่เป็นผู้มีความรู้และมีข้อมูลเกี่ยวกับประชาธิปไตยที่เพียงพอ (Informed / Knowledgeable Citizen)
 3. พลเมืองที่มีทักษะพื้นฐานประชาธิปไตย (Skilled Citizen)
 4. พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย (Democratic Citizen)
- และมีคุณลักษณะรองอีก 8 ประการ ดังต่อไปนี้

1. รักความเป็นธรรมและความเสมอภาค (Adhere to justice and Equality)
2. ใช้เสรีภาพด้วยความรับผิดชอบต่อสังคม (Use freedom based on social responsibility)
3. ใช้สิทธิแต่ไม่ละทิ้งหน้าที่ (Use rights without neglecting duties)
4. มีภราดรภาพและเคารพความแตกต่าง (Respect fraternity and Differences)
5. เห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวม (Give importance to common interests)
6. มีส่วนร่วมทางการเมือง (Participate in politics)
7. คิดอย่างมีวิจาร์ญาณและมีเหตุผล (Consideration and Reasonable)
8. เคารพกฎหมายและกฎกติกา (Respect law and Rules)

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2556 ข) ได้กล่าวถึงแนวทางในการปฏิบัติตนของการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่มุ่งเน้นถึงการดำเนินชีวิตในสังคมประชาธิปไตย มีหลักพื้นฐานอยู่ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

หลักการที่ 1 เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ได้แก่การยอมรับในเกียรติภูมิของแต่ละบุคคลโดยไม่คำนึงถึงสถานภาพทางสังคม หลักการนี้มีองค์ประกอบย่อยดังนี้

1. สำนึกรู้ในคุณค่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
2. ตระหนักในความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์
3. เคารพในความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม
4. ยึดหลักอดทนอดกลั้นต่อความคิดเห็นที่แตกต่าง

หลักการที่ 2 การเคารพสิทธิ เสรีภาพ และกฎกติกา ของสังคมที่เป็นธรรม ได้แก่ การให้ความสำคัญต่อสิทธิ เสรีภาพ กฎกติกาของสังคมที่ทุกคนมีส่วนกำหนดขึ้น หลักการนี้มีองค์ประกอบย่อย ดังนี้

1. รู้จักสิทธิและเสรีภาพของตนเอง โดยรู้ว่าตนเองเป็นเจ้าของอธิปไตยและเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม
2. เคารพและปกป้องสิทธิและเสรีภาพของตนเองของผู้อื่นและของชุมชน โดยไม่ให้ผู้ใดล่วงละเมิดอันขัดต่อกฎหมาย

3. เคารพกฎกติกาสังคมโดยกฎกติกานั้นต้องตั้งอยู่บน ความยุติธรรมและความชอบธรรม หากยังมีกฎกติกาใดไม่ยุติธรรมและไม่ชอบธรรม ก็ย่อมสามารถปรับปรุง แก้ไขหรือยกเลิกตามครรลองหรือเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในกฎหมาย มิใช่ใช้วิธีการอื่นใดที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย

4. ยึดหลักนิติรัฐ (Rule of Law) โดยมีหลักการพื้นฐานในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ ของพลเมือง มิให้ถูกล่วงละเมิดโดยบุคคล กลุ่มคนหรือรัฐ

หลักการที่ 3 รับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่นและสังคม เป็นการตระหนักถึงบทบาทหน้าที่และพันธกิจของ ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย มีองค์ประกอบย่อยดังนี้

1. ทำหน้าที่ของตนเองในฐานะสมาชิกของสังคม เช่น การเสียภาษี การเกณฑ์ทหาร เป็นต้น

2. กำหนดทิศทางของสังคมร่วมกันเพื่อนำไปสู่สังคมที่เป็นธรรมและสันติสุข เช่น การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การมีส่วนร่วมในการประชาพิจารณ์ เป็นต้น

3. ใช้หลักการประชาธิปไตยในการแก้ปัญหาของสังคม เช่น การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาด้วยเหตุและผลในเวทีสาธารณะ เป็นต้น

4. ยอมรับหลักเสียงข้างมากและเคารพสิทธิเสียงข้างน้อย เช่น การเคารพมติที่ประชุม เป็นต้น

สำหรับวรากรณ์ สามโกเศศ (2554) ได้กล่าวว่าความเป็นพลเมือง ประกอบด้วยลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีวัฒนธรรมประชาธิปไตย
2. เคารพกฎหมาย
3. เคารพความเสมอภาค
4. เคารพสิทธิผู้อื่น
5. เคารพและยอมรับความแตกต่าง
6. ใช้สิทธิและเสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ
7. ตระหนักและรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม

ชยอนันต์ สมุทวณิช (2553) ได้อธิบายถึงลักษณะพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย ว่า พลเมืองที่ดีจะปฏิบัติระบบอุปถัมภ์ และพลเมืองเหล่านี้จะรวมตัวกันกลายเป็นสังคมพลเมือง ที่ประชาชนใส่ใจในความเป็นไปและปัญหาของประเทศ ประชาชนเข้มแข็งสามารถถ่วงดุลอำนาจกับรัฐบาลได้ ซึ่งทำให้ประชาธิปไตย เป็นการปกครองโดยประชาชนอย่างแท้จริง ได้สรุปลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย มี 6 ประการดังนี้

1. มีอิสรภาพและพึ่งตนเองได้
2. เห็นคนเท่าเทียมกัน
3. ยอมรับความแตกต่าง
4. เคารพสิทธิผู้อื่น
5. รับผิดชอบต่อสังคม
6. เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม และพลเมืองดีมีหน้าที่ต้อง

สร้างความเจริญ ก้าวหน้าให้แก่ตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ (2553 ก) ได้กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่จะต้องพัฒนาให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ประกอบด้วย

1. รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์
2. ซื่อสัตย์สุจริต
3. มีวินัย
4. ใฝ่เรียนรู้
5. อยู่อย่างพอเพียง
6. มุ่งมั่นในการทำงาน

7. รักความเป็นไทย

8. มีจิตสาธารณะ

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2555) ได้สรุปไว้ว่า พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ประกอบไปด้วยลักษณะ 6 ประการ ดังต่อไปนี้คือ

1. รับผิดชอบต่อตนเองและพึ่งตนเองได้
2. เคารพสิทธิของผู้อื่น
3. เคารพความแตกต่าง
4. เคารพหลักความเสมอภาค
5. เคารพกติกา
6. รับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม

วิชัย ภูโยธินและคณะ (2552) ได้กล่าวว่าพลเมืองดีถูกนำมาตีความหมายใน ลักษณะคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ในบริบทของสังคมที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยได้กำหนด คุณลักษณะพึงประสงค์ของพลเมืองที่ดีไว้ดังนี้

1. เคารพกฎหมายบ้านเมืองและปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับของสังคม
2. เป็นผู้ไม่เหตผล และรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
3. ยอมรับมติเสียงส่วนใหญ่
4. เป็นผู้มีความรักประชาธิปไตยและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
5. เคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น
6. มีความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม ชุมชน ประเทศชาติ
7. มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเมือง การปกครอง
8. มีส่วนร่วมในการป้องกัน แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม
9. มีคุณธรรมและจริยธรรม ปฏิบัติตามหลักธรรม

Westheimer และ Kahne (2004) ได้กำหนดลักษณะของพลเมืองที่ดีไว้ 3 กลุ่มด้วยกัน ประกอบด้วย

1. พลเมืองที่มีความรับผิดชอบ
2. พลเมืองที่มีส่วนร่วม
3. พลเมืองที่มุ่งเน้นความยุติธรรม

นอกจากนั้น Ian และ คณะ (1999) ที่ได้สรุปจากการศึกษาวิจัยเรื่อง Good Citizenship and Education Provision ที่มีการสอบถามครูในสหรัฐอเมริกาเกี่ยวกับคุณลักษณะ ความเป็นพลเมืองดี ซึ่งสามารถสรุปคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีได้ดังนี้

1. คุณลักษณะทางสังคม เช่น ตระหนักและเห็นใจในสวัสดิภาพของผู้อื่น มีพฤติกรรมที่มีคุณธรรม และมีความอดทนในความแตกต่างที่เกิดขึ้นในสังคม
2. คุณลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทในการอนุรักษ์และเชื่อถือใน กฎเกณฑ์ เช่น ยอมรับในสิทธิอำนาจในทางกฎหมาย ยอมรับในความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมาย และมีความรักชาติ

3. คุณลักษณะด้านความรู้ เช่น มีความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง
สังคมนานาชาติ มีความสามารถในการตั้งคำถามและการแสดงความคิดเห็น เป็นต้น
จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของนักวิชาการทั้งในประเทศและ
ต่างประเทศเกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองผู้วิจัยได้วิเคราะห์ลักษณะของความเป็นพลเมืองดังแสดง
ในตาราง 1

Prince of Songkla University
Pattani Campus

ตาราง 1 ลักษณะความเป็นพลเมือง

ลักษณะความเป็นพลเมือง	สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2556)	สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2556 ข)	ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2555)	ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2553)	วารกรณ์ สามโกเศศ (2554)	วิชัย ภูโยธินและคณะ (2552)	Westheimer และ J Kahne (2004)	Ian, Ian และ Simson (1999)	กระทรวงศึกษาธิการ (2553 ก)	กระทรวงศึกษาธิการ (2557)
1. วินัย เคารพกฎ กติกาของสังคม	เคารพกฎหมายและกฎกติกา	เคารพกฎกติกาของสังคมที่เป็นธรรม	เคารพกติกา	เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม	- มีวัฒนธรรมประชาธิปไตย - เคารพกฎกติกา	- เคารพกฎหมายบ้านเมืองและปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับของสังคม - ยอมรับมติเสียงส่วนใหญ่	พลเมืองที่มีส่วนร่วม	คุณลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทในการอนุรักษ์และเชื่อถือในกฎเกณฑ์	มีวินัย	มีระเบียบวินัยเคารพกฎหมาย
2. ความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม	คิดอย่างมีวิจารณญาณและมีเหตุผล	รับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม	- รับผิดชอบต่อตนเอง และพึ่งตนเองได้	- มีอิสระภาพและพึ่งตนเองได้	- ใช้สิทธิและเสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ	- มีความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม ชุมชน และประเทศชาติ	พลเมืองที่มีความรับผิดชอบ	-คุณลักษณะด้านความรู้- -คุณลักษณะทางสังคม - รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ - ซื่อสัตย์สุจริต - ใฝ่เรียนรู้	- มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ - ซื่อสัตย์ เสียสละอดทน - กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูอาจารย์	

ตาราง 1 (ต่อ)

ลักษณะความเป็นพลเมือง	สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2556)	สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2556 ข)	ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2555)	ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2553)	วารกรณ์ สามโกเศศ (2554)	วิชัย ภูโยธินและคณะ (2552)	Westheimer และ Kahne (2004)	Ilan, Ian และ Simson (1999)	กระทรวงศึกษาธิการ (2553 ก)	กระทรวงศึกษาธิการ (2552)
2. ความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม (ต่อ)	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้เสรีภาพด้วยความรับผิดชอบต่อสังคม - เห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวม - มีส่วนร่วมทางการเมือง 		<ul style="list-style-type: none"> - รับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม 	<ul style="list-style-type: none"> - รับผิดชอบต่อสังคม 	<ul style="list-style-type: none"> - ตระหนักและรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม 	<ul style="list-style-type: none"> - มีคุณธรรมจริยธรรม - เป็นผู้มีน้ำใจประชาธิปไตยและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม - มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเมืองการปกครอง - มีส่วนร่วมในการป้องกันแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจสังคม 			<ul style="list-style-type: none"> - อยู่อย่างพอเพียง - มุ่งมั่นในการทำงาน - รักความเป็นไทย - มีจิตสาธารณะ 	<ul style="list-style-type: none"> - ใฝ่หาความรู้ - รักชาติวัฒนธรรมไทย - เข้าใจ เรียนรู้ การเป็นประชาธิปไตย - มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ปฏิบัติตาม พระราชดำรัส - รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง - มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ - คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมและต่อชาติ

2562
1639
6591

ตาราง 1 (ต่อ)

ลักษณะความเป็น พลเมือง	สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา ขั้นพื้นฐาน (2556)	สำนักงานเลขาธิการสภา ผู้แทนราษฎร (2556 ข)	ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2555)	ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2553)	วารกรณ์ สกมโกเศศ (2554)	วิชัย ภูโยธินและคณะ (2552)	Westheimer และ Kahne (2004)	lan, lan และ Simson (1999)	กระทรวงศึกษาธิการ (2553 ก)	กระทรวงศึกษาธิการ (2557)
3. เคารพสิทธิ เสรีภาพ และ ศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์ของ ผู้อื่น	- รักความ เป็นธรรม และความ เสมอภาค - มีภราดร ภาพ และ เคารพความ แตกต่าง	- เคารพ ศักดิ์ศรี ความเป็น มนุษย์ - เคารพสิทธิ เสรีภาพ	- เคารพสิทธิ ของผู้อื่น - เคารพ ความ แตกต่าง - เคารพ หลักความ เสมอภาค	- เห็นคุณค่า เทียมกัน - ยอมรับ ความ แตกต่าง - เคารพสิทธิ ผู้อื่น	- เคารพ ความเสมอ ภาค - เคารพสิทธิ ผู้อื่น - เคารพและ ยอมรับ ความ แตกต่าง	- เป็นผู้มี เหตุผลและ รับฟังความ คิดเห็นของ ผู้อื่น - เคารพใน สิทธิเสรีภาพ ของผู้อื่น	พลเมืองที่มี ความ ยุติธรรม	-	-	-

จากตาราง 1 การวิเคราะห์คุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีจากนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ ผู้วิจัยสามารถสรุปลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ควรส่งเสริมให้เกิดขึ้นกับนักเรียน โดยพิจารณาจาก ลักษณะของความเป็นพลเมืองที่นักวิชาการทุกคนได้กล่าวถึงและสรุปรวมลักษณะความเป็นพลเมืองที่ ความคล้ายคลึงกัน จึงสามารถแบ่งลักษณะของความเป็นพลเมืองได้เป็น 3 ประการ ได้แก่ 1. มีวินัย เคารพกฎ กติกาของสังคม 2. ความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม 3. เคารพสิทธิเสรีภาพ และศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น

2. การจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง

2.1 ความหมายของการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง

การให้ความสำคัญกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นกับเยาวชนซึ่งเป็น อนาคตของชาตินั้นมีอย่างต่อเนื่อง การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองก็เป็นกระบวนการหนึ่ง ที่ช่วยให้เยาวชนได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองเพื่อเตรียมตัวที่จะเป็นผู้ใหญ่ที่เป็น พลเมืองดีของชาติ มีผู้ให้ความหมายของการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองไว้ดังต่อไปนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2556) ได้ให้ความหมายของการจัด การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยไว้ว่า เป็นการพัฒนาศักยภาพประชาชนให้ เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ มีความรู้ดี มีความรับผิดชอบ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ ในฐานะที่เป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยซึ่งมีประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในการปกครอง ประเทศ

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี (2548) ให้ความหมายของของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็น พลเมืองไว้ว่า เป็นการให้นักเรียนได้มีเครื่องมือสำหรับเตรียมตัวเป็นพลเมืองดี เพื่อเตรียมให้นักเรียนได้มี บทบาท มีส่วนร่วมรับผิดชอบสังคมเมื่อเขาโตเป็นผู้ใหญ่

Ian (2015) ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองหรือวิชาหน้าที่พลเมือง คือ การสอน และการเรียนเกี่ยวกับสังคมร่วมสมัย (Contemporary Society) เพื่อพัฒนาความ เข้าใจ สนับสนุน การปฏิบัติ (Action) รวมทั้งมีการสะท้อนและส่งเสริมคุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตย ดังนั้นการศึกษาเพื่อ ความเป็นพลเมือง/วิชาหน้าที่พลเมือง คือ การจัดการให้นักเรียนมีความรู้ ทักษะ ความเข้าใจ เพื่อเตรียม บุคคลเหล่านั้นให้แสดงบทบาทหน้าที่อย่างเต็มที่และเข้มแข็งในสังคม

Petrovic และ Kuntz (2014) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็น พลเมืองไว้ 2 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นแรกกล่าวไว้ว่าเป็นการเรียนรู้อะไรเพื่อการมีส่วนร่วมทางสังคม และทำ ประโยชน์ในส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสมกับชีวิตและห่วงใยดูแลสังคมผ่านการมีส่วนร่วมทางสังคม และการบริการสังคม อีกประเด็นได้กล่าวไว้ว่าเป็นการให้ความรู้ทางการเมืองและการบำเพ็ญประโยชน์ โดยผ่านการให้ความรู้ ทักษะและการปลูกฝังคุณค่าที่ดี

Lawton และคณะ (2000) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็น พลเมืองไว้ 2 ประเด็น ดังนี้ ประเด็นแรกกล่าวไว้ว่าเป็นการฝึกอบรมเพื่อความเป็นมาตรฐานและความอยู่

ในระเบียบวินัย อีกประเด็นได้กล่าวว่าเป็นการจัดการศึกษาสำหรับพลเมืองในอนาคตเพื่อการมีส่วนร่วมในสังคมประชาธิปไตย

Banks (1997) ได้ให้ความหมายของการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองไว้ว่า เป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และลักษณะนิสัยที่สามารถเชื่อมโยงกับการดำรงชีวิตของนักเรียน

สามารถสรุปความหมายของการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ได้ว่าเป็นกระบวนการดำเนินงานของโรงเรียนที่พัฒนานักเรียนเพื่อเตรียมตัวให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพหรือการพัฒนาให้นักเรียนให้เป็นพลเมืองดีแก่สังคม ให้มีความรู้ความเข้าใจ มีความรับผิดชอบ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมของตนเอง

2.2 ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2554) ได้กำหนดยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง เป็น 4 ยุทธศาสตร์ โดยแต่ละยุทธศาสตร์มีมาตรการดังต่อไปนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองสำหรับเด็กและเยาวชน กระทรวงศึกษาธิการ โดยเฉพาะสถานศึกษาถือเป็นหน่วยงานหลักในการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองสำหรับเด็กและเยาวชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเยาวชนรุ่นใหม่ของประเทศให้เป็นพลเมือง โดยจะต้องดำเนินการในทุกระดับของการจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยด้วยมาตรการดังต่อไปนี้

1. ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน : การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในสถานศึกษา

1.1 เร่งให้สถานศึกษาเกิดวัฒนธรรมองค์กร ตั้งแต่ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรทางการศึกษาทุกคน โดยเน้นการเป็นผู้สอนและผู้ปฏิบัติ เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้เรียน แทนการสอนให้รู้ ให้ท่องจำ เหมือนแบบเดิม

1.2 ปรับปรุงและทบทวนเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในวิชาหน้าที่พลเมืองที่เน้นการให้ความรู้ในเรื่องรัฐธรรมนูญและการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ให้เหลือตามความเหมาะสมกับช่วงวัยของผู้เรียน สำหรับเนื้อหาที่เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบันให้นำเอามาสอนเฉพาะมาตราสำคัญที่เป็นพื้นฐานเท่านั้น

1.3 พัฒนาระบบการเรียนการสอนและกิจกรรมในเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองและความเป็นประชาธิปไตยให้กับผู้เรียน โดยจัดให้เหมาะสมกับระดับชั้นและช่วงวัยของนักเรียน เน้นกระบวนการกลุ่มและฝึกฝนให้นักเรียนเกิดทักษะที่เป็นพื้นฐานของความเป็นพลเมือง คือ การรับฟังผู้อื่น การเคารพผู้อื่นว่าเสมอกับตนเอง การเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่น โดยแยกแยะเป็นข้อเท็จจริงที่เป็นวัตถุวิสัย (Objective) กับความคิดเห็นที่เป็นอัตวิสัย (Subjective) มีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น คิดถึงถึงส่วนรวม และมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อสังคม ผ่านการลงมือทำโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่

สถานศึกษาและผู้ปกครองมีส่วนร่วม เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองให้เป็นพลเมือง ซึ่งสามารถจัดเนื้อหา และกิจกรรมให้เหมาะสมกับระดับชั้นและช่วงวัยของนักเรียนได้ ดังต่อไปนี้

ชั้นอนุบาล : ฝึกฝนการเคารพกติกาแบบง่ายๆ ที่ปฏิบัติอยู่แล้วใน ห้องเรียนอนุบาล เช่น การอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม การแบ่งปัน รอคอย ขอโทษ ให้อภัย รวมถึงไม่ใช้ ความรุนแรงเมื่อเกิดความขัดใจ ความขัดแย้งและเริ่มฝึกฝนให้นักเรียนมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อ เพื่อนๆ ต่อห้องเรียน แบบง่ายๆ สนุกสนาน เพื่อสร้างต้นทุนของการเป็นพลเมืองให้กับนักเรียนโดยครู และผู้ปกครองต้องเป็นแบบอย่างที่ดีท่อนวิถีคิด ทักษะคิด การแสดงออกทางพฤติกรรมและการพูดคุย เน้นในเรื่องขององค์ความรู้ในการดำเนินตามวิถีชีวิต

ชั้นประถมศึกษา : ฝึกฝนในเชิงต่อยอดจากระดับอนุบาล ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความ รับผิดชอบทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อสังคม การเคารพกฎกติกา เคารพสิทธิของผู้อื่น เคารพความแตกต่าง ทั้งมิติที่ในรูปธรรมและนามธรรม เคารพหลักความเสมอภาคและการแก้ปัญหาโดยไม่ใช้กำลัง และช่วงนี้ เป็นช่วงที่ก้าวสู่การพัฒนานักเรียนให้เป็นพลเมืองดีของโรงเรียน โดยเฉพาะการฝึกให้นักเรียนมีความคิด เชื่อมโยงระหว่างตนเองกับชุมชน สังคม และการไม่เป็นผู้สร้างภาระ สร้างปัญหาให้โรงเรียนและชุมชน ขณะเดียวกันก็ให้เห็นมิติที่เป็นพลังของการเป็นพลเมืองดีของโรงเรียนและชุมชนด้วย

ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น : ฝึกฝนให้เป็นพลเมืองของโรงเรียน ในระดับสูงขึ้น เป็นรูปธรรมขึ้น เช่น คิดถึงส่วนรวม มีจิตสาธารณะ ด้วยการให้ทำโครงการ เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาที่ เกิดขึ้นในโรงเรียน ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่เริ่มต้นจากตนเอง สำหรับเนื้อหาการเรียนรู้และกระบวนการใน การพัฒนาต่อยอดต่อไป นั่นคือ การฝึกฝนให้เคารพกฎหมาย การใช้สิทธิเสรีภาพของตนโดยไม่ละเมิด สิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อกฎหมายรัฐธรรมนูญ ต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มี พระมหากษัตริย์เป็นประมุข และต้องไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชนตามรัฐธรรมนูญมาตรา 28

ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายและระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ(ปวช.) : ให้ทำ โครงการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งนอกจากจะทำในโรงเรียนแล้วให้นักเรียนได้ออกมาสัมผัสกับ ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมด้วย เริ่มจากชุมชนที่อยู่รอบๆโรงเรียน โดยให้มีการลงมือทำและเชื่อมโยงกับ กิจกรรมจิตอาสาหรือบำเพ็ญประโยชน์ของโรงเรียน ให้ฝึกฝนการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตย โดยเชื่อมโยงประชาธิปไตยในโรงเรียน ได้แก่ สภานักเรียนและการเลือกตั้งสภานักเรียน เข้ากับการเรียน และทำให้ประชาธิปไตยเป็นวิถีชีวิตปกติในโรงเรียน

รูปแบบการเรียนการสอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เน้นการเรียนรู้แบบ กลุ่ม (Group Learning) แบบแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Show and Share) โดยอาศัยฐานการเรียนรู้บน สถานการณ์จริง บริบทจริงในชุมชน ในย่านที่อยู่อาศัยของนักเรียน ในท้องถิ่น ฯลฯ

1.4 จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีวิธีการบริหารสถานศึกษาและ สร้างวิถีชีวิตและบรรยากาศในสถานศึกษาให้เป็นบรรยากาศแห่งประชาธิปไตย หรือการสร้างแบบอย่าง ในการเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้น ที่สำคัญคือการบริหารในเชิงแนวระนาบโดยรับฟังความคิดเห็นของครูและ ผู้ได้บังคับบัญชา ทำงานร่วมกันในฐานะเพื่อนร่วมงาน ไม่เน้นการสั่งการแต่เพียงอย่างเดียว แต่ใช้ หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม ทั้งในระดับของบุคลากรและระดับของนักเรียน

1.5 ให้สถานศึกษามีการบูรณาการองค์ความรู้เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองใน ส่วนที่หลักสูตรกำหนดให้สถานศึกษาจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต ที่เน้นปฏิบัติการทั้งใน

และนอกโรงเรียนไม่น้อยกว่า ร้อยละ 30 ของเวลาเรียน นอกเหนือจากกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน(ลูกเสือและเนตรนารี) ที่จะต้องมุ่งเน้นไปสู่การสร้างความเป็นพลเมืองอย่างจริงจัง รวมทั้งต้องมีการบูรณาการกับสาระการเรียนรู้อื่นๆ และกิจกรรมอื่นๆ ของโรงเรียน เป้าหมายคือทำให้ประชาธิปไตยและความเป็นพลเมืองเป็นเรื่องวิถีชีวิต เป็นวัฒนธรรมของโรงเรียนที่สอดแทรกในทุกกิจกรรมตั้งแต่เข้าแถวเคารพธงชาติ ในโรงอาหาร ในสนามกีฬา เป็นต้น โดยที่ผู้บริหาร ครูและบุคลากรทางการศึกษาเป็นตัวอย่างและแรงบันดาลใจของความเป็นพลเมืองให้กับนักเรียน

1.6 ให้ผู้บริหารและศึกษานิเทศก์เขตพื้นที่การศึกษาเป็นแกนนำในการเป็นตัวอย่างความเป็นพลเมืองและประสานการดำเนินงาน ติดตาม ประเมินผลความเป็นพลเมืองของนักเรียนในเขตพื้นที่การศึกษา โดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากโรงเรียนที่เป็นแบบอย่างที่ดี ส่วนการประเมินผลให้วัดที่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโรงเรียนหลังจากโรงเรียนมีนักเรียนที่มีความเป็นพลเมืองเพิ่มมากขึ้น

1.7 จัดให้มีคู่มือการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในเชิงกระบวนการ รวมทั้งสื่อประกอบการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการที่หลากหลาย เพื่อให้การจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองปรากฏผลในวิถีชีวิตอย่างเป็นรูปธรรม

1.8 ให้หน่วยงานรับผิดชอบติดตามและประเมินผล เพื่อเลือกกรณีตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ (Best Practice) และดำเนินการหาโรงเรียนตัวอย่างที่มีปฏิบัติที่ดีที่สุด (Best Practice) ทั้งในด้านเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมือง เพื่อเผยแพร่และขยายผลต่อไป

2. ระดับอุดมศึกษา : การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย

2.1 สถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ส่งเสริมหรือกำหนดให้มีวิชาพลเมืองในหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไป (General Education) ซึ่งนักศึกษาทุกคนจะต้องเรียน โดยอาจเป็นวิชาเฉพาะขึ้นมาใหม่หรือปรับจากวิชาที่มีอยู่แล้วให้เป็นวิชาพลเมืองเพื่อสร้างนักศึกษาให้เป็นพลเมืองที่เคารพผู้อื่น เคารพกฎกติกา มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม และเข้าใจในเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยการลงมือปฏิบัติเพื่อการเป็นพลเมืองในวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย การเลือกตั้งและการปกครองตนเองของนักศึกษา ทั้งในรูปแบบนักศึกษาหรือองค์กรนิสิตนักศึกษา อันจะส่งผลให้เป็นพลเมืองของชุมชนและของประเทศต่อไป ทั้งนี้ให้สถาบันการศึกษามีอิสระในการเลือกใช้วิธีการและกระบวนการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง โดยหน่วยงานต้นสังกัดจะไม่เป็นผู้กำหนดวิธีการเรียนการสอน แต่จะทำหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกและให้ความสนับสนุนสถาบันการศึกษา ได้แก่ การจัดทำคู่มือเพื่อเป็นคำแนะนำและแนวทางสำหรับเลือกใช้วิชาเรียน ตลอดจนจัดอบรมให้บุคลากร และในการติดตามผลก็จะมุ่งเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้และการประเมินผลที่เกิดขึ้นกับตัวนักศึกษาและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสถาบันการศึกษาเมื่อมีพลเมืองเพิ่มมากขึ้น

2.2 สถาบันอุดมศึกษาเปลี่ยนการเรียนการสอนให้เป็น Service Learning หรือการเรียนเพื่อนำไปบริการสังคมและการบริการสังคมเพื่อนำมาเรียนโดยการทำวิชาจริยธรรมวิชาชีพหรือวิชาจริยธรรมของแต่ละคณะให้เป็น Service Learning โดยการใช้ปัญหาเป็นตัวอย่าง (Problem Based) และให้นักศึกษาลงพื้นที่รอบๆ วิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัย ให้มีการประมวลองค์ความรู้ตามสาขา

ที่ได้เรียนมา นำมาใช้ในการวิเคราะห์ปัญหา หาสาเหตุ เสนอวิธีแก้ไขและลงมือปฏิบัติ โดยให้เชื่อมโยงกับ ยุทธศาสตร์หนึ่งจังหวัดหนึ่งมหาวิทยาลัย เพื่อให้เกิดจริยธรรมในการประกอบอาชีพ ความรับผิดชอบต่อสังคมและการเป็นพลเมืองโดยการลงมือปฏิบัติ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองสำหรับผู้ใหญ่ ครอบครัวและชุมชน

การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองให้บรรลุเป้าหมายจะต้องสร้างความเป็นพลเมืองให้กับผู้ใหญ่ ครอบครัว บุคคลและชุมชนที่ผู้เรียนเกี่ยวข้องไปพร้อมๆ กันด้วยมาตรการ ดังนี้

1. สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ต้องสร้างหลักสูตรการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองสำหรับผู้ใหญ่ โดยมีทั้งหลักสูตรการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง และการศึกษาเรื่องการเมือง หรือวิชาต่างๆ เช่น รัฐธรรมนูญ นิติรัฐ สิทธิเสรีภาพของประชาชน การเมืองภาคพลเมืองและระบบการเลือกตั้ง เป็นต้น ให้ประชาชนสามารถเลือกเรียนได้ตามความต้องการ

2. สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน ร่วมกันจัดทำหลักสูตรและการอบรมประเด็นพลเมืองและประชาธิปไตยในชุมชน ให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชน เพื่อฝึกฝนการเป็นพลเมืองที่เคารพสิทธิของผู้อื่น เคารพกฎกติกา และการร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชน ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง

3. จัดทำคู่มือการเลี้ยงลูกให้มีความเป็นพลเมือง เพื่อเผยแพร่ความรู้และวิธีการเลี้ยงลูกให้เป็นพลเมืองและการสร้างประชาธิปไตยในครอบครัว โดยหลักการเลี้ยงลูกให้มีความเป็นพลเมืองคือการสอนให้มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อสังคม ไม่ตามใจลูกและไม่บังคับลูก แต่ใช้วิธีการสร้างกฎกติกาที่มาจากตกลงร่วมกันระหว่างพ่อแม่ลูกและฝึกให้ลูกเคารพกฎกติกาและสร้างครอบครัวให้เป็นประชาธิปไตย โดยฝึกให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวยอมรับเคารพความคิดเห็นของกันและกันโดยไม่พยายามไปบังคับให้คนอื่นต้องมีความคิดเหมือนของตนเอง

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างพลเมืองในวงกว้างและการสร้างความตระหนักในสังคมโดยใช้สื่อมวลชน

การสร้างพลเมืองมีจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างความตระหนักในสังคม เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและความตื่นตัวในวงกว้าง จึงจำเป็นต้องมีการดำเนินการโดยใช้สื่อมวลชนที่เข้าถึงประชาชนได้ทั่วประเทศ ดังต่อไปนี้

ใช้สื่อมวลชน ทั้งสื่อโทรทัศน์ วิทยุ สื่อสิ่งพิมพ์และอินเทอร์เน็ตในการรณรงค์สร้างความรู้ความเข้าใจและความตื่นตัวในเรื่องพลเมือง และคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เพื่อให้ประชาชนทุกคนได้ช่วยกันสร้างพลเมืองและพัฒนาตนเองให้เป็นพลเมืองที่เคารพสิทธิผู้อื่น เคารพกฎกติกาและร่วมกันแก้ปัญหาของสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง

รัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาธิการจัดให้มีรายการโทรทัศน์ในเรื่องความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนและสำหรับผู้ใหญ่ เพื่อให้เกิดความตระหนักและการพัฒนาตนเองให้เป็นพลเมือง

จัดให้มีรายการโทรทัศน์สำหรับครูและบุคลากรทางการศึกษาในเรื่องของการเรียนรู้ทักษะและเทคนิควิธีการในการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง โดยอาจปรับเปลี่ยนรายการครุมืออาชีพให้มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองด้วย

ประสานความร่วมมือกับสมาคมวิชาชีพสื่อมวลชน โดยเพิ่มวิธีการดำเนินงานสื่อสารเพื่อสร้างสรรค์สังคม เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและความตื่นตัวให้สื่อมวลชนมีส่วนร่วมในการสร้างพลเมือง และร่วมกันรณรงค์ให้คนไทยมีความเป็นพลเมือง

ปลูกจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองให้แก่ฝ่ายประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานในกระทรวงศึกษาธิการ รวมถึงของหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อร่วมกันดำเนินการประชาสัมพันธ์ให้เกิดความตื่นตัวในเรื่องพลเมืองและการร่วมกันจัดทำสื่อรณรงค์ประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างพลเมืองที่หลากหลายรูปแบบ

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การเชื่อมประสานเครือข่ายภาครัฐและเอกชน

เพื่อการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของกระทรวงศึกษาธิการกับหน่วยงานอื่นๆ ของรัฐและเอกชนในการสร้างความเป็นพลเมือง ดังนั้นจึงต้องมีการสร้างเครือข่ายการสร้างความเป็นพลเมืองทั้งภาครัฐและเอกชน โดยมีมาตรการดังนี้

1. หน่วยงานหลักของกระทรวงศึกษาธิการในการจัดการศึกษาของชาติ ต้องสร้างเครือข่ายการทำงานเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ ของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรต่างๆ ในภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง โดยจัดให้มีการประชุมสัมมนาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างเครือข่ายการทำงาน เพื่อร่วมกันสร้างพลเมืองด้วยวิธีการที่หลากหลายแต่มีเป้าหมายเดียวกันคือ การสร้างความเป็นพลเมือง

2. สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมสนับสนุนองค์กรเอกชน รวมถึงพรรคการเมือง ในการสร้างความเป็นพลเมืองและการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความเป็นพลเมืองให้กับประชาชน

จากการศึกษายุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ที่มุ่งเน้นการสร้างความเป็นพลเมืองในสถานศึกษา ในยุทธศาสตร์ที่ 1 การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองสำหรับเด็กและเยาวชน ข้อที่ 1 ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วยมาตรการที่สำคัญ 8 ข้อ ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปความสอดคล้องของประเด็นการบริหารสถานศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมืองและมาตรการของยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน แสดงรายละเอียดดังตาราง 2

ตาราง 2 ความสอดคล้องของประเด็นการบริหารสถานศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมืองและ
มาตรการของยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ประเด็นการบริหารสถานศึกษา เพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมือง	มาตรการของยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้าง ความเป็นพลเมืองในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน
1. ด้านการบริหารจัดการเพื่อสร้างเสริมความเป็น พลเมือง	<p>1. เร่งให้เกิดวัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษา ตั้งแต่ ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษาทุกคนโดยเน้น การเป็นผู้สอนและการเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อเป็นแบบอย่าง ให้กับผู้เรียนแทนการสอนให้รู้ ให้จำแบบดั้งเดิม</p> <p>2. จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารสถานศึกษาต้องบริหาร สถานศึกษาและสร้างวิถีชีวิตและบรรยากาศใน สถานศึกษาเป็นประชาธิปไตย หรือเป็นต้นแบบในการ เป็นพลเมือง ที่สำคัญคือการทำงานในเชิงแนวระนาบ โดยรับฟังความคิดเห็นของครูและผู้ใต้บังคับบัญชา เคารพครูและผู้ใต้บังคับบัญชาในฐานะเพื่อนร่วมงาน ไม่ เน้นการสั่งการแบบอำนาจนิยมแนวตั้ง แต่ใช้หลักการ บริหารแบบมีส่วนร่วมทั้งระดับบุคลากรและระดับ นักเรียน</p> <p>3. ให้ผู้บริหารและศึกษานิเทศก์เขตพื้นที่การศึกษาเป็น แกนนำในการเป็นตัวอย่างความเป็นพลเมืองและ ประสานการดำเนินงาน ติดตาม ประเมินผลความเป็น พลเมืองของนักเรียนในเขตพื้นที่การศึกษา โดยใช้ กระบวนการประชาธิปไตยและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จากโรงเรียนที่เป็นแบบอย่างที่ดี ส่วนการประเมินผลให้ วัดที่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโรงเรียนหลังจาก โรงเรียนมีนักเรียนที่มีความเป็นพลเมืองเพิ่มมากขึ้น</p> <p>4. ให้หน่วยงานรับผิดชอบติดตามประเมินผล เพื่อ คัดเลือกกรณีตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ (Best Practice) และดำเนินการหาโรงเรียนตัวอย่างที่มีปฏิบัติ ดีที่สุดในด้านเนื้อหาและ กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมือง เพื่อเผยแพร่ และขยายผลต่อไป</p>
2. ด้านการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างเสริม ความเป็นพลเมือง	<p>1. ปรับและทบทวนเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในวิชาหน้าที่ พลเมืองที่เน้นความรู้ในเรื่องรัฐธรรมนูญและการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ให้เหลือเท่าที่จำเป็น และเหมาะสมกับช่วงวัยของผู้เรียน สำหรับเนื้อหาใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบันให้นำมา สอนเฉพาะมาตราสำคัญที่เป็นพื้นฐานเท่านั้น</p>

ตาราง 2 (ต่อ)

ประเด็นการบริหารสถานศึกษา เพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมือง	มาตรการของยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. ด้านการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมือง (ต่อ)	2. พัฒนาระบบการเรียนการสอนและกิจกรรมในเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองและความเป็นประชาธิปไตยให้กับผู้เรียน โดยจัดให้เหมาะสมกับระดับชั้นและช่วงวัย
3. ด้านการจัดกิจกรรมเสริมเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมือง	1. จัดให้มีคู่มือการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในเชิงกระบวนการ รวมถึงสื่อประกอบกิจกรรมเชิงปฏิบัติการที่หลากหลาย เพื่อให้การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองปรากฏผลในวิถีชีวิตอย่างเป็นรูปธรรม 2. ให้สถานศึกษาบูรณาการสาระความเป็นพลเมืองในส่วนที่หลักสูตรกำหนดให้สถานศึกษาจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต

จากตาราง 2 ความสอดคล้องของมาตรการของยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานกับประเด็นการบริหารสถานศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมืองที่ครอบคลุม 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการบริหารจัดการเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมือง 2) ด้านการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมือง 3) ด้านการจัดกิจกรรมเสริมเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมือง

2.3 การบริหารจัดการเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมือง

การบริหารจัดการเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมืองในสถานศึกษาจะมุ่งเน้นไปที่กระบวนการดำเนินงานของผู้บริหารสถานศึกษาที่จะนำไปสู่การสร้างเสริมลักษณะความเป็นพลเมืองให้กับนักเรียน ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมือง ซึ่งสามารถนำเสนอได้ดังต่อไปนี้

2.3.1 ความหมายของการบริหารจัดการศึกษา

สัมมา ธรณิธย์ (2556) กล่าวว่า การบริหารเป็นกระบวนการหรือกลไกการดำเนินงานหรือกิจกรรมขององค์การภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยนำเทคโนโลยีและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเต็มประสิทธิภาพ ทำให้องค์กรได้รับผลประโยชน์สูงสุด โดยจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานการร่วมแรงและความตั้งใจของกลุ่มบุคคลทุกคนในองค์กร โดยมีจุดหมายเดียวกัน คือ ความสำเร็จตามเป้าหมายที่องค์กรได้กำหนดไว้

วิโรจน์ สารรัตน์ (2555) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficient) และประสิทธิผล (Effective)

จันทร์ธานี สงวนนาม (2551) ได้กล่าวไว้ว่าการบริหารสามารถใช้คำ 2 คำใช้ทดแทน กันได้ได้แก่ คำว่าการบริหารและการจัดการ แต่ในความหมายที่แท้จริงคำว่าบริหารจะเน้นในเรื่องของการจัดการที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติซึ่งมักจะใช้กับการบริหารงานทุกชนิดที่เกี่ยวข้องกับภาครัฐ ส่วนคำว่าจัดการมักใช้ในงานที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจเอกชน แต่คำทั้งสองคำต่างก็มีความหมายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของผู้บริหารทั้งสิ้น

นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์ (2551) ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง มีคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปร่วมมือกัน ทำกิจกรรมใช้ทรัพยากรและกลวิธีที่เหมาะสมทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

สุนทร โคตรบรรเทา (2551) ได้กล่าวว่าการบริหารหรือการจัดการ หมายถึง กระบวนการทำงานกับคนและโดยคน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดขององค์การ

สมยศ นาวิการ (2546) อธิบายว่า การบริหารเป็นกระบวนการวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการ และการควบคุมกำลัง ความพยายามของสมาชิกในองค์การ และการใช้ทรัพยากรอื่นๆ เพื่อความสำเร็จของเป้าหมายในองค์การที่กำหนดไว้

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (2545) ได้กล่าวว่าการบริหารและการจัดการในภาษาอังกฤษมีคำใช้อยู่ 2 คำ คือ Administration และ Management คำว่าการบริหาร (Administration) จะใช้ในการบริหารระดับสูง โดยเน้นที่การกำหนดนโยบายที่สำคัญและการกำหนดแผนของผู้บริหารระดับสูง เป็นคำที่นิยมใช้ในการบริหารรัฐกิจ (Public Administration) หรือใช้ในหน่วยราชการ ส่วนคำว่า การจัดการ (Management) จะเน้นการปฏิบัติการให้เป็นไปตามนโยบาย (แผนที่วางไว้) ซึ่งนิยมใช้ในการจัดการธุรกิจ (Business Management)

สมเดช สีแสง (2543) ได้กล่าวว่าการบริหารและการจัดการ ทั้งสองคำมีความหมาย อย่างเดียวกันแต่นิยมใช้ต่างสถานการณ์กัน กล่าวคือการบริหารมักจะใช้กับกิจการสาธารณะ หรือ การบริหารราชการ ส่วนคำการจัดการ มักจะใช้กับธุรกิจเอกชน เรามักจะเลือกผู้ดำรงตำแหน่งระดับ บริหารในหน่วยงานราชการว่าผู้บริหาร ในขณะที่บริษัทห้างร้านมีตำแหน่งเป็นผู้จัดการ เนื่องจาก การศึกษาเป็นกิจการที่มุ่งประโยชน์สาธารณะจัดเป็นส่วนราชการเราจึงใช้คำว่า การบริหารการศึกษาและผู้บริหารการศึกษาโดยมีนัยเดียวกัน

ตามที่นักวิชาการได้ให้คำนิยามของการบริหารจัดการ จึงสามารถสรุปได้ว่าการบริหารจัดการ ประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ คำว่า การบริหาร และ คำว่า การจัดการ ซึ่งทั้งสองคำมีความหมายใกล้เคียงกัน เวลาใช้มักเขียนติดกัน เป็น การบริหารจัดการ ซึ่งหมายความว่ากระบวนการดำเนินงานให้เกิดความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล สำหรับการบริหารจัดการเพื่อความเป็นพลเมือง อาจสรุปได้ว่าเป็นการกระบวนการดำเนินงานของผู้บริหารสถานศึกษาที่ช่วยส่งเสริมการสร้างลักษณะความเป็นพลเมืองของนักเรียน

2.3.2 องค์ประกอบของการบริหารจัดการ

Luther Gulick (อ้างถึงใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2545) ได้เสนอหลักการบริหารระบบราชการที่เรียกว่า POSDCoRB Model ซึ่งองค์ประกอบสำคัญดังนี้

1. P-Planning (การวางแผน) เป็นการคาดคะเนเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งต้อง คำนึงถึงทรัพยากรภายในองค์กร และสภาพแวดล้อมภายนอกเพื่อให้แผนที่กำหนดขึ้นมีความรอบคอบ และสามารถนำไปปฏิบัติได้
2. O-Organization (การจัดองค์กร) เป็นการจัดองค์กรที่เป็นส่วนราชการ โดยจัดแบ่งตามความชำนาญเฉพาะอย่างออกเป็นกรม ฝ่าย แผนก จะพิจารณาปริมาณงาน คุณภาพงาน ขนาดการควบคุม และพิจารณาแบ่งสายงานหลักและสายงานที่ปรึกษา โดยคำนึงถึงอำนาจหน้าที่และความ รับผิดชอบควบคู่กัน
3. S-Staffing (การจัดบุคคลเข้าทำงาน) เป็นการคัดเลือกบุคคลให้เข้ามาดำรงตำแหน่งภายในองค์กร โดยพิจารณาจากบุคคลที่มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสมให้ได้ในปริมาณที่เพียงพอจะทำงานให้สำเร็จได้
4. D-Directing (การสั่งการหรืออำนวยการ) เป็นการกำกับดูแล สั่งงาน ผู้ใต้บังคับบัญชาโดยอาศัยลักษณะความเป็นผู้นำ การจูงใจ ศิลปะการปกครอง และการสร้างมนุษยสัมพันธ์ของผู้ใต้บังคับบัญชา
5. Co- Coordinating (การประสานงาน) เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานทุกฝ่าย ทั้งในระดับสูงกว่า ต่ำกว่า และการสร้างมนุษยสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา
6. R-Reporting (การรายงานผลการปฏิบัติงาน) เป็นการนำเสนอผลสัมฤทธิ์ของการปฏิบัติงานจากผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้บริหารระดับต่างๆ โดยมีการติดต่อสื่อสารแบบเป็นลายลักษณ์อักษร
7. B-Budgeting (งบประมาณ) เป็นเครื่องมือที่นำมาใช้ในการควบคุมการปฏิบัติงานโดยใช้วงจรงบประมาณ ซึ่งมีขั้นตอนคือ การเตรียมขออนุมัติงบประมาณ การเสนอให้ผู้บังคับบัญชาให้ความเห็นชอบ การดำเนินงานตามงบประมาณ การตรวจสอบ การใช้จ่ายงบประมาณตามแผนที่เสนอขอไว้

Robbins และ Coulter (1996) กล่าวถึงหน้าที่ของการบริหารว่า ประกอบด้วย 1) การวางแผน 2) การจัดองค์กร 3) การนำ และ 4) การควบคุมกำกับ

Sergiovanni และคณะ (1992) ได้กล่าวถึงภารกิจทางการบริหารการศึกษาไว้ว่า ประกอบด้วย

1. งานด้านการสอนและปรับปรุงหลักสูตร
2. งานด้านกิจการนักเรียน
3. งานด้านการเป็นผู้นำของชุมชน
4. การบริหารงานบุคคล
5. งานบริหารอาคารสถานที่

6. งานด้านการคมนาคมและขนส่งนักเรียน
7. งานด้านโครงสร้างและองค์การ
8. งานด้านธุรการและการเงิน

Kast และ Rosenzweig (1985) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบพื้นฐานของการบริหารจัดการที่นำไปสู่ความสำเร็จ ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 6 ข้อ ได้แก่ 1. การกำหนดเป้าหมาย 2. การวางแผน 3. การจัดทรัพยากร 4. การจัดองค์การ 5. การดำเนินงาน และ 6. การกำกับควบคุม

Campbell และคณะ (1983) ได้นำเสนองานบริหารจัดการสถานศึกษาของผู้บริหารโรงเรียนไว้ว่า ประกอบด้วย

1. กำหนดนโยบาย เป้าหมาย และกฎของโรงเรียน เพื่อเป็นกรอบแนวทางการดำเนินงาน
2. กำหนดกลยุทธ์ และมาตรการที่นำไปสู่การปฏิบัติให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโรงเรียน
3. จัดตั้งและประสานงานในองค์กรเพื่อการนำนโยบาย แผนงานโครงการไปสู่การปฏิบัติ ทั้งนี้ ผู้บริหารจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีที่ทำให้บุคลากรเข้าใจระบบงาน
4. จัดหาแหล่งสนับสนุนทรัพยากร รวมถึงการบริหารทรัพยากรและงบประมาณให้เพียงพอและประสพผลสำเร็จ
5. สร้างความสัมพันธ์อันดี กับชุมชน และสร้างการยอมรับในการบริหารจัดการ
6. บริหารจัดการให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของสถานศึกษาอย่างประหยัดและคุ้มค่า

กล่าวได้ว่าองค์ประกอบของการบริหารจัดการ ก็คือภารกิจที่หน่วยงานจะต้องปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของหน่วยงาน สำหรับทางการศึกษาเป้าหมายก็คือคุณภาพของนักเรียน และภารกิจหลักในการบริหารจัดการที่สำคัญของสถานศึกษา ประกอบด้วย 1) การบริหารวิชาการ 2) การบริหารงบประมาณ 3) การบริหารบุคคล และ 4) การบริหารทั่วไป ทั้งนี้ภารกิจการบริหารจัดการสถานศึกษาก็จำเป็นต้องอาศัยทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาที่จะต้องใช้ทั้งศาสตร์ และศิลปะในการบริหารจัดการสถานศึกษา เพื่อเป้าหมายสูงสุดคือคุณภาพของผู้เรียน สามารถให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองดี สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข มีทักษะชีวิตและนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.3.3 คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษาในการส่งเสริมการสร้างความเป็นพลเมือง

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี (2548) ได้กล่าวว่า ผู้บริหารมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี ซึ่งอาจรวมถึงการเรียนการสอนวิชาอื่น

หรือคุณลักษณะอื่นๆที่โรงเรียนพึงปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ลักษณะที่สามารถกำหนดเป็นตัว บ่งชี้ พฤติกรรมที่พึงประสงค์ของผู้บริหารได้แก่

1. ความรู้ ความเข้าใจ ซึ่งประกอบด้วยความรู้ความเข้าใจ เนื้อหา วิชาการ ตามสมควร อย่างน้อยต้องมีสัมมาทิฐิ คือ มีความเข้าใจอย่างถูกต้อง ถูกแนวว่าเรื่องนั้นๆคืออะไร มีความหมายมีความสำคัญ และเชื่อมโยงกับเรื่อง อื่นๆ อย่างไร เช่นเข้าใจว่า ความเป็นพลเมืองคืออะไร มีความหมายครอบคลุม ถึงเรื่องใดบ้าง และมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาวิชาต่างๆอย่างไร

2. ความสามารถในการนำ คือคุณลักษณะของการริเริ่ม การเป็นผู้คิด ก่อน เพื่อกระตุ้นให้ครูหรือผู้เกี่ยวข้องมองเห็นช่องทางในการปฏิบัติ ในสถานะที่ผู้บริหารเป็นผู้ทำงานในระดับบนขององค์กร ย่อมต้องมองเห็นภาพรวม กิจกรรม การดำเนินงาน และทรัพยากรขององค์กรได้ดีกว่าผู้ปฏิบัติหน้าที่ครู โดยส่วนใหญ่คาดหวังว่าผู้บริหารจะเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมที่ดีและมีประโยชน์ต่อการพัฒนาผู้เรียน หลายครั้งที่ครูในโรงเรียนไม่กล้าคิดทำอะไรใหม่ๆเพียงเพราะไม่แน่ใจว่าผู้บริหารโรงเรียนคิดอย่างไร เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

3. ความสามารถในการประสานงาน ประสานความคิด คือคุณลักษณะของความสามารถในการดึงพลังจากส่วนต่างๆ ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน เข้ามาร่วมทำกิจกรรม

4. ความสามารถในการส่งเสริม คือการเอื้ออำนวยให้เกิดกำลังใจ ให้เกิดความสะดวกในการทำงาน ในการเรียนการสอน เนื่องจากกิจกรรมการพัฒนาความเป็นพลเมือง มีลักษณะกว้างขวางครอบคลุมกิจกรรมหลายด้าน ไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะในห้องเรียนหรือในโรงเรียน หรือแม้แต่จำกัดอยู่ เฉพาะช่วงเวลาเรียนเท่านั้น จึงต้องการครูที่ทุ่มเทเอาใจใส่แก่นักเรียนตลอดเวลา การส่งเสริมสนับสนุนจากผู้บังคับบัญชาจึงเป็นสิ่งจำเป็น

5. ความสามารถในการประเมินและพัฒนา ในการทำกิจกรรมการเรียนการสอนจำเป็นต้องมีการประเมินและติดตามผล ตามกระบวนการของการประเมินเพื่อพัฒนา ทั้งนี้ เพราะการเรียนการสอนกระทำอยู่ในสถานการณ์ของความแตกต่างหลากหลายทั้งในด้านความสนใจ ความรู้ความสามารถพื้นฐาน ประสบการณ์เดิมของผู้เรียนและผู้ที่เกี่ยวข้อง แผนการดำเนินกิจกรรมจึงควรได้รับการประเมินและติดตามผลจากผู้บริหารอย่างต่อเนื่องและชาญฉลาด

6. ความประพฤติปฏิบัติตามหลักคุณธรรมจริยธรรมของวิชาชีพและของสังคม หมายถึงการปฏิบัติตนในฐานะของคณาจารย์และผู้บริหารที่ดีจนสามารถเป็นแบบอย่างให้ผู้อื่นยึดถือเป็นแบบอย่างของผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ ทั้งในการปฏิบัติหน้าที่ของครู ของผู้บริหารและในฐานะมนุษยบุคลุชนคนหนึ่ง กล่าวโดยรวมคือเป็นคนที่ผู้เกี่ยวข้องทุกคนสามารถเคารพนับไหว้ได้อย่างไม่ตะขิดตะขวงใจ

ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าการบริหารจัดการเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมือง เป็นกระบวนการดำเนินงานของผู้บริหารสถานศึกษาที่ช่วยส่งเสริมการสร้างลักษณะความเป็นพลเมืองของนักเรียน

2.4 การจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมือง

มูลนิธิฟรีดริช เอแบร์ทและสำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา (2556) ได้เสนอ ลักษณะสำคัญของหลักสูตรการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย มีลักษณะสำคัญดังนี้

1. เน้นการทำให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจพื้นฐานทางการเมือง (Political Literacy) ที่ถูกต้อง เพื่อแก้มนโนทัศน์ที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับการเมือง (Political Misconceptions) เช่น นักเรียนส่วนใหญ่คิดว่าตัวเองยังไม่เสียภาษี รัฐบาลเก็บภาษีจากคนไทยไปเป็นงบประมาณปีละไม่กี่ล้านบาท การเมืองเป็นเรื่องของนักการเมือง เสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยคือการที่ประชาชนจะทำอะไรก็ได้ ตามใจชอบ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีหน้าที่หลักคือนำงบประมาณมาพัฒนาท้องถิ่นของตน จึงต้องจัดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดกระบวนการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ด้านการเมืองของผู้เรียนเพื่อสร้างความรู้เป็นของตนเองตามแนวคิดสร้างสรรค์ความรู้ (Constructivism) และต้องไม่ลดทอนความเป็นการเมือง (Depoliticize)

2. เน้นการทำให้ผู้เรียนคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ที่มีความหมาย ยั่งยืน และปราศจากการครอบงำทางความคิด ด้วยการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริม ให้ผู้เรียนพัฒนาความคิดอย่างมีวิจารณญาณ ทั้งคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ คิดสืบสอบหาเหตุ บังคับ คัดแก้ปัญหา คิดริเริ่มสร้างสรรค์ คิดเปรียบเทียบ คิดประเมินค่า ด้วยการจัดการเรียนรู้ เช่น การสนทนาแบบโสเครตีส (Socratic Dialogue) การโต้เถียง (Debate) การอภิปรายถกเถียงในประเด็น ที่เป็นที่วิจารณ์ของสังคม (Controversial Issue) เป็นต้น หลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้ที่ทำให้ ผู้เรียน คิดเป็นและคิดเก่งจะทำให้ผู้เรียนไม่ต้องเรียนเนื้อหาสาระมากเกินไป

3. เน้นการออกแบบหลักสูตรที่ตรงกับสภาพปัญหาที่แท้จริงและจิตวิทยาการเรียนรู้ของ ผู้เรียน เป็นต้นว่า สำหรับผู้เรียนในระดับปฐมวัยและประถมศึกษาที่สมองส่วนปัญญา ยังพัฒนาไม่มาก หลักสูตรจึงเน้นการพัฒนาผู้เรียนในด้านเจตคติมากกว่าด้านความรู้ความเข้าใจและการคิด เน้น “วัฒนธรรมประชาธิปไตย” ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญ จนกระทั่งพัฒนาต่อเนื่องจนเป็นผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาที่สมองส่วนปัญญาพัฒนาขึ้นมาแล้ว หลักสูตรจึงเน้นการพัฒนาผู้เรียนในด้านความรู้ ความเข้าใจและการคิด เน้นประชาธิปไตยในฐานะเป็นระบอบการปกครองมากขึ้น

4. เน้นให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะ พฤติกรรม และการนำไปใช้สำหรับผู้เรียนทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาให้ปฏิบัติจริง ไม่ใช่เน้นแต่ความรู้ความเข้าใจ แต่การเรียนรู้ด้วยการลงมือทำนั้นมีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่การพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนมากกว่าการเน้นให้ผู้เรียนออกไปรับใช้ชุมชนและสังคม (Service Learning) ในลักษณะกิจกรรมจิตอาสา งานสังคมสงเคราะห์หรือกิจกรรมขององค์กรเอกชน แต่เน้นการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดสำนึกรับใช้สังคมผ่านการตั้งคำถาม ศึกษาหาข้อมูล คิดอย่างมีวิจารณญาณ มากกว่าที่จะเน้นที่ตัวโครงการหรือผลงานของผู้เรียน ทั้งนี้เพื่อให้มองเห็นวิธีการแก้ปัญหาอย่างถวนรากถวนโคน ไม่ใช่แค่การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การจัดการเรียนรู้จึงต้องเน้นการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ความเข้าใจ การคิด เจตคติ และทักษะ พฤติกรรม และการนำไปใช้อย่างจริงจัง

5. เน้นการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยควบคู่ไปกับการเป็น สมาชิกที่ดีของสังคม โดยนำเอาลักษณะเด่นของสังคมและวัฒนธรรมไทยที่สอดคล้องกับ

ประชาธิปไตยมาเป็นแนวทางในการพัฒนาผู้เรียนให้เหมาะสม เช่น ความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (Solidarity) การวาระธรรม มีการนำหลักธรรมทั้งพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นมาประยุกต์ เป็นหลักในการคิด กระทำ และดำเนินชีวิต เป็นต้น

6. เน้นการวัดและประเมินผล (Measurement, Assessment and Evaluation) อย่างจริงจัง และครบถ้วนทุกมิติทั้งต้องมีการเปรียบเทียบผลการเรียนรู้ก่อนและหลังการเรียนรู้ ซึ่งผลการเปรียบเทียบ จะนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพการจัดการเรียนการสอนให้บังเกิดประสิทธิผลจริง ใช้แนวทางการประเมินที่หลากหลาย การประเมินแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งใช้การประเมินที่มีการคิดไตร่ตรอง (Reflection Thinking) เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ และใช้เป็นข้อมูลในการปรับกระบวนการเรียนรู้

และได้เสนอหลักการจัดการเรียนรู้ และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ประกอบด้วย 5 ประการ ดังต่อไปนี้

1. การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) ผู้เรียนเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักที่จะเรียนรู้จากการร่วมวางแผนการเรียนรู้ จัดกิจกรรมและวิธีการเรียนรู้ และประเมินผลการเรียนรู้ ตลอดจนการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน บุคคลและสื่อต่างๆ เพื่อให้การเรียนรู้มีความหมายและเป็นเจ้าของการเรียนรู้อย่างแท้จริง

2. การจัดการเรียนรู้แบบลงมือทำ (Learning by Doing) ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์จริงหรือเสมือนจริง โดยฝึกการวางแผน ฝึกปฏิบัติและฝึกการแก้ปัญหา ทั้งนี้เพื่อร่วมกันสรุปโดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เรียน

3. การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (Learner Centered) เน้นบทบาทของผู้เรียนในการแสวงหาความรู้ และสร้างความรู้เป็นของตนเอง

4. การจัดการเรียนรู้ที่ไม่ชี้นำความคิดเห็น (Prohibition Against Imposition of Point of View) เคารพและให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน คือต้องไม่ชี้นำความคิดเห็น ไม่ครอบงำ ไม่โฆษณาชวนเชื่อเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจผิดหรือหลงผิดด้วยวิธีการใดด้วยการจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนคิดอย่างมีวิจารณญาณ

5. การจัดการเรียนรู้ที่ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทางการเมือง (Prohibition Against Political Bias-Nonpartisan Learning) ไม่ใช้อำนาจหน้าที่ในการจัดการเรียนรู้โดยลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทางการเมือง ไม่ว่าจะด้วยการนำเสนอข้อมูลเท็จ บิดเบือน หรือไม่ครบ โดยมีเจตนาให้เป็นประโยชน์หรือเป็นโทษแก่ฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่งทางการเมืองโดยไม่เป็นธรรม

นพรัตน์ วงศ์วิทยาพาณิชย์ (2553) ได้เสนอแนวทางการเสริมสร้างความรู้ทางการเมืองแก่พลเมือง ดังต่อไปนี้

1. กระบวนการที่เป็นทางการผ่านกระบวนการเรียนรู้ในห้องเรียน เช่น ปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาทั้งในและนอกระบบเพื่อเสริมสร้างความรู้ทางการเมืองแก่พลเมือง ซึ่งเราคงต้องย้อนกลับมาถามกระทรวงศึกษาธิการของไทยเราว่าได้พัฒนาหลักสูตรการศึกษาให้ประชาชนเป็นพลเมืองแล้วหรือยัง

2. ส่งเสริมกระบวนการที่ไม่เป็นทางการ เช่น รวมกลุ่มอย่างสมัครใจ (Voluntary Associations) และการสร้างเสริมปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม ซึ่งจะช่วยกระตุ้นการมีส่วนร่วม

ร่วมในวิถีสาธารณะ และปลูกฝังความสัมพันธ์ชุมชน (Community Attachment) หรือความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและชุมชน (Group Identity) ได้อย่างเป็นธรรมชาติและยาวนาน ด้วยการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถเป็นผู้ตัดสินใจและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ด้วยตนเอง

การเสริมสร้างสถาบันสื่อมวลชนที่เป็นอิสระ (Free Press) สื่อมวลชนนับเป็นเครื่องมือสำคัญของการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองให้กับประชาชนในโลกการเมืองสมัยใหม่ เพราะสื่อเป็นตัวกลางของการเชื่อมประสานให้เกิดพื้นที่กลางในการสื่อสารระหว่างคนในสังคมกับสถาบันเชิงอำนาจในสังคม นั่นก็คือ รัฐหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สื่อมวลชนได้รับการสถาปนาให้เป็นส่วนหนึ่งในการเติมเต็มระบอบประชาธิปไตยผ่านทนายทนายของการเป็นพื้นที่สาธารณะ (Public Share) ที่เปิดโอกาสให้กลุ่มคนในสังคมได้มีโอกาสสื่อสาร สะท้อนเสียง และแสดงความต้องการของตนไปสู่รัฐ ภายใต้กรอบของการตระหนักซึ่งผลประโยชน์สาธารณะ

ศักดิ์ชัย นิรัญทวิ (2548) ได้เสนอดัชนีชี้วัดลักษณะการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองที่ดีสามารถประมวลได้ดังนี้

1. เป็นการเรียนการสอนด้วยบรรยากาศแบบเปิด คือเป็นการเรียน การสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนในการอภิปรายให้ความเห็นในประเด็นปัญหาสังคมที่อาจเป็นเรื่องขัดแย้งทางความคิด หรือยังอาจหาข้อสรุปที่ลงตัวไม่ได้

2. เป็นการเรียนการสอนที่นักเรียนมีโอกาสได้เรียนรู้เหตุการณ์ กิจกรรม หรือกรณีต่างๆที่เกิดในสังคม ทั้งด้านที่เป็นด้านบวก และลบในสังคมเพื่อให้นักเรียนสามารถเรียนรู้สิ่งที่เป็นเหตุเป็นผล ของเหตุการณ์ต่างๆ

3. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยการทำประโยชน์หรือเรียกว่า การรับใช้ชุมชน เพื่อฝึกให้นักเรียนเห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วม ทำงานเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น อันเป็นการฝึกให้เกิดจิตสำนึกของการรับผิดชอบสังคมโดยรวม

4. มีการจัดกิจกรรมที่นักเรียนได้มีโอกาสสวมบทบาทซึ่งอาจต้องเป็น บทบาทของประชาชนในอนาคต เช่น เป็นบุคคลในอาชีพที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อเรียนรู้ความรู้สึกนึกคิด ปัญหาและการแก้ปัญหาของคนเหล่านั้น

5. นำเอาของที่มีในท้องถิ่น เช่น ภูมิปัญญาในท้องถิ่น บุคลากรในท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และเข้าใจสิ่งที่มีคุณค่าของท้องถิ่นตนเอง

6. จัดการเรียนการสอนในลักษณะข้ามวิชาหรือข้ามหลักสูตร คือ การนำเอาวิชาต่างๆทุกวิชามาเป็นประโยชน์ในการส่งเสริมความเป็น พลเมืองโดยบูรณาการลักษณะความเป็นพลเมืองเข้ากับเนื้อหาวิชาทุกวิชา

7. จัดให้มีกิจกรรมที่ปลูกฝังความเป็นพลเมืองดีในลักษณะเชื่อมทุก กิจกรรมของโรงเรียนให้เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมความเป็นคนดี ตั้งแต่กิจกรรมกีฬา กิจกรรมลูกเสือ อนุชาชาติ กิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

8. จัดให้คณาจารย์ทั้งโรงเรียนมีส่วนร่วมเป็นกรรมการหรือเป็นคณะทำงานเพื่อจัดกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริมความเป็นพลเมืองอย่างต่อเนื่องและมีแผนการจัดกิจกรรมที่ชัดเจน กว้างขวาง

Oxfam (2015) ได้เสนอหลักสูตรเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองในด้านความรู้ความเข้าใจจำแนกตามช่วงอายุ ดังแสดงรายละเอียดในตาราง 3

ตาราง 3 หลักสูตรเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองในด้านความรู้ความเข้าใจจำแนกตามช่วงอายุ

ด้านความรู้และความเข้าใจ	อายุ 5-7 ปี	อายุ 7-11 ปี	อายุ 11-14 ปี	อายุ 14-16 ปี
ความยุติธรรมทางสังคมและความเสมอภาค	- การรับรู้ถึงความรวยและความจน	- ความยุติธรรมระหว่างกลุ่ม - สาเหตุและผลกระทบของความไม่เสมอภาค	- ความไม่เสมอภาคภายในระหว่างสังคม - สิทธิและหน้าที่พื้นฐาน	- สาเหตุของความจน - มุมมองที่ต่างกันในการจำกัดความจน - บทบาทในฐานะพลเมืองโลก
ความหลากหลาย	- การรับรู้ได้มากถึงความเหมือนและความแตกต่างระหว่างบุคคล	- การสนับสนุนแตกต่างกันตามวัฒนธรรม คุณค่าและความเชื่อในการดำเนินชีวิตของเรา - ธรรมชาติของความลำเอียงและวิธีต่อต้าน	- ความเชื่อใจในประเด็นของความแตกต่าง	- การเข้าใจอย่างลึกซึ้งในความแตกต่างของวัฒนธรรมและสังคม
โลกาภิวัตน์และการพึ่งพากัน	- สัมผัสได้ถึงโลกที่กว้างกว่า - การเชื่อมต่อกันระหว่างที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกัน	- การค้าขายและแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศ	- การรับรู้ถึงการพึ่งพากัน - การรับรู้ถึงกระบวนการปกครองของเราและอื่นๆ	- ความสัมพันธ์ของผู้มีอำนาจทางทิศเหนือ/ทิศใต้ - เศรษฐกิจของโลกและระบอบการปกครอง - การคุ้มครองผู้บริโภคตามหลักจริยธรรม
การพัฒนาอย่างยั่งยืน	- ผลกระทบของเราจากสภาพแวดล้อม - การรับรู้ในเรื่องอดีตและอนาคต	- ความสัมพันธ์ระหว่างคนและสิ่งแวดล้อม - การรับรู้ว่าทรัพยากรมีจำกัด - สมรรถภาพของเราที่จะเปลี่ยนสิ่งต่างๆ	- มุมมองที่ต่างกันของท้องถิ่นและของโลกในเรื่องเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคม - ความเข้าใจรอบความคิดที่มีความเป็นไปได้และอนาคตที่ดีกว่า	- การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่จำเป็นในโลก - วิธีทางการดำเนินชีวิตเพื่อโลกที่ยั่งยืน

ตาราง 3 (ต่อ)

ด้านความรู้และความเข้าใจ	อายุ 5-7 ปี	อายุ 7-11 ปี	อายุ 11-14 ปี	อายุ 14-16 ปี
สันติภาพและความขัดแย้ง	<ul style="list-style-type: none"> - ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในอดีตและปัจจุบันในสังคมของเราและสังคมอื่น - สาเหตุของความขัดแย้งและการแก้ปัญหาความขัดแย้งในระดับบุคคล 	<ul style="list-style-type: none"> - สาเหตุของความขัดแย้ง - ผลกระทบของความขัดแย้ง - วิธีการเปลี่ยนความขัดแย้งและป้องกันความขัดแย้ง 	<ul style="list-style-type: none"> - สาเหตุและผลกระทบของความขัดแย้งของท้องถิ่นและของโลก - ความสัมพันธ์ระหว่างความขัดแย้งและสันติภาพ 	<ul style="list-style-type: none"> - ปัจจัยที่ทำให้เกิดสันติภาพ
การคิดเชิงวิเคราะห์	<ul style="list-style-type: none"> - มองในมุมที่แตกต่าง - การพัฒนาสติปัญญา 	<ul style="list-style-type: none"> - ค้นหาความลำเอียง ความคิดเห็น และการเปลี่ยนแปลง - ประเมินในมุมมองที่แตกต่าง 	<ul style="list-style-type: none"> - ความสามารถในการใช้สื่อ - การตัดสินใจบนพื้นฐานความรู้ 	<ul style="list-style-type: none"> - การคิดวิเคราะห์วิพากษ์ข่าวสาร - การตัดสินใจตามหลักจริยธรรม
ความสามารถในการโต้แย้งอย่างมีเหตุผล	<ul style="list-style-type: none"> - เริ่มต้นการแสดงความคิดเห็นจากพยานหลักฐาน 	<ul style="list-style-type: none"> - ค้นหาและคัดเลือกหลักฐาน - เริ่มต้นด้วยการแสดงเหตุผลของปัญหาที่เกิดขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - เรียนรู้เพื่อพัฒนา/เปลี่ยนมุมมองผ่านการโต้แย้งด้วยเหตุผล 	<ul style="list-style-type: none"> - การโต้แย้งอย่างมีเหตุผลและสามารถโน้มน้าวใจจากมุมมองที่เชี่ยวชาญ - มีส่วนร่วมในการขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง
ความสามารถในการคัดค้านความอยุติธรรมและความไม่เสมอภาค	<ul style="list-style-type: none"> - เริ่มต้นชี้ให้เห็นความไม่ยุติธรรมและกระทำในสิ่งที่เหมาะสม 	<ul style="list-style-type: none"> - ยอมรับและเริ่มต้นคัดค้านความอยุติธรรม 	<ul style="list-style-type: none"> - เริ่มต้นคัดค้านในมุมมองที่เห็นความไม่เสมอภาคเป็นประจำ 	<ul style="list-style-type: none"> - คัดเลือกการกระทำที่เหมาะสมเพื่อต่อต้านความไม่เสมอภาค
การเคารพในคนและสิ่งต่างๆ	<ul style="list-style-type: none"> - เข้าใจและตอบสนองความต้องการของผู้อื่น - สร้างการเชื่อมต่อกันระหว่างการเดินทางชีวิตของเราและผู้อื่น 	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างทางเลือกและยอมรับผลที่จะเกิดขึ้นจากทางเลือกนั้น 	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาความสามารถในการเอาใจใส่สิ่งต่างๆทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต 	<ul style="list-style-type: none"> - ตามรอยบุคคลที่ดำเนินชีวิตเพื่อโลกที่ยั่งยืน

ตาราง 3 (ต่อ)

ด้านความรู้และ ความเข้าใจ	อายุ 5-7 ปี	อายุ 7-11 ปี	อายุ 11-14 ปี	อายุ 14-16 ปี
ความร่วมมือและ แก้ปัญหาความ ขัดแย้ง	- รู้จักเพื่อน หน้าและ มีทักษะ ในการ เจรจา - เกี่ยวพัน/ ร่วมกัน ในสังคม และคน อื่นๆ	- ยอมรับและ ปฏิบัติ ตามการ ตัดสินใจ ของกลุ่ม - ประนี ประนอม	- การเจรจา ต่อรอง	- การเจรจา ต่อรอง - การไกล่ เกลี่ย
การเห็นคุณค่า ในตนเอง	- การรับรู้ และ ความภาค ภูมิใจใน บุคลิก ลักษณะ เฉพาะ	- สัมผัสได้ ถึง คุณค่า ของ คุณค่า ทางจิตใจ ในแต่ละ บุคคล	- ยอมรับ ฟัง ความคิดเห็น ที่ แตกต่างกัน	- ยอมรับ ฟัง ความคิดเห็น ที่ แตกต่างกัน
การเข้าใจ ความรู้สึก ของผู้อื่น และสัมผัส ได้ถึง ความเป็น คน เหมือนกัน	- สนใจใน เรื่อง ความสัมพันธ์ กับ คนอื่น ในวง กว้าง ขึ้น	- การเข้าใจ ความรู้สึก ของ ผู้อื่น ทั้งใน ระดับ ท้องถิ่น และ ระดับโลก	- มีความ เห็นใจ ผู้อื่น - ไขว่ คว้า ความรู้ ใน ความต้องการ และ ความ ถูกต้อง ของ ผู้อื่น	- สัมผัส ได้ ถึง ความเป็น คน และ มีความ ต้องการ เหมือน กัน
ความมุ่งมั่น ต่อ ความ ยุติธรรม และ ความ เสมอภาค ทาง สังคม	- สัมผัส ได้ ถึง ความ โกรธ เคือง ของ บุคคล - ความ เต็มใจ พูด สนับสนุน คนอื่น	- สนใจใน เหตุ การณ์ ของ โลก อย่าง มาก ขึ้น - สัมผัส ได้ ถึง ความ ยุติธรรม	- ความ กังวล กับ ความ ยุติธรรม และ ความ ไม่ เสมอภาค - ความ เต็มใจ ที่จะ ปฏิบัติ ต่อ ด้าน ความ ไม่ เสมอภาค	- ความ มุ่งมั่น ต่อ ความ ยุติธรรม และ ความ เสมอภาค ทาง สังคม
การเห็นคุณค่า และ เคารพ ความ หลากหลาย	- เห็น คุณค่า คนอื่น ทั้ง ที่ เท่าเทียม กัน และ ที่ แตกต่างกัน - ความ เต็มใจ ที่จะ เรียนรู้ จาก ประสบการณ์ ผู้อื่น	- เคารพ ความ แตกต่าง และ หลากหลาย มากขึ้น	- เคารพ สิทธิ ทั้งหมด ที่มี ผู้ ให้ ความเห็น	- เห็น คุณค่า ของ ทุก คน ทั้ง ที่ เท่าเทียม และ ที่ แตกต่างกัน
การมีความ เชื่อว่า ตน สามารถ ทำ ใน สิ่ง ที่ แตกต่าง ได้	- การ รับรู้ ว่า การ กระทำ ของเรา ทำ ให้ เกิด ผล - ความ เต็มใจ ที่จะ ร่วมมือ และ มีส่วนร่วม	- การ มีความ เชื่อว่า ทุก สิ่ง สามารถ ดีขึ้น และ คน สามารถ ทำ ใน สิ่ง ที่ แตกต่าง ได้	- ความ เต็มใจ ที่จะ ยอมรับ ตาม ปัญหา ของโลก	- ความ เต็มใจ ทำงาน เพื่อ อนาคต ที่ ยุติธรรม มากกว่า

ตาราง 3 (ต่อ)

ด้านความรู้และ ความเข้าใจ	อายุ 5-7 ปี	อายุ 7-11 ปี	อายุ 11-14 ปี	อายุ 14-16 ปี
การคำนึงถึง สิ่งแวดล้อมและมี ความรับผิดชอบต่อ เพื่อให้มีการพัฒนา อย่างยั่งยืน	- ความกังวลถึง สภาพแวดล้อมที่ กว้างขึ้น - เริ่มเห็นคุณค่า ของทรัพยากรของ ประเทศ - ความเต็มใจดูแล สิ่งแวดล้อม	- สัมผัสได้ถึงความ รับผิดชอบต่อ สิ่งแวดล้อมและการ ใช้ทรัพยากรของ ประเทศ	- ความกังวลที่ เกี่ยวกับผลกระทบ ของวิถีทางการ ดำเนินชีวิตของคน และสภาพแวดล้อม	- ความกังวลเกี่ยวกับ โลกในอนาคตและคน รุ่นต่อไป - ความมุ่งมั่นในวิถีทาง การดำเนินชีวิตเพื่อให้ โลกมีความยั่งยืน

ที่มา : Oxfam (2015 : 16-21)

จากตาราง 3 จะเห็นได้ว่าหลักหลักสูตรเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองในด้านความรู้ ความเข้าใจจำแนกตามช่วงอายุ ของ Oxfam ได้วางกรอบเนื้อหาแต่ละเรื่องให้เหมาะสมกับช่วงอายุต่างๆ ของนักเรียน

Lawton และคณะ (2000) ได้เสนอโครงสร้างของการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในระดับประถมศึกษา (อายุตั้งแต่ 5- 11 ปี) ความเป็นพลเมืองในระดับประถมศึกษา (อายุตั้งแต่ 5- 11 ปี) ดังแสดงรายละเอียดในตาราง 4

ตาราง 4 โครงสร้างของการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในระดับประถมศึกษา

ประเทศ	ชื่อเรื่องที่ใช้ศึกษา	วิธีการที่ใช้ศึกษา	จำนวนชั่วโมงเรียน ต่อ 1 สัปดาห์
1. อังกฤษ	การศึกษาเพื่อความเป็น พลเมือง	ไม่กำหนดเป็นข้อบังคับ มีการสอนข้ามรายวิชา	โรงเรียนเป็นผู้กำหนด
2. ออสเตรเลีย (รัฐนิวเซาท์เวลล์)	สังคมมนุษย์และ สิ่งแวดล้อม	ไม่กำหนดเป็นข้อบังคับ ศึกษาเชิงบูรณาการ	ไม่ได้ระบุไว้
3. แคนาดา	สังคมศึกษา	ไม่กำหนดเป็นข้อบังคับ ศึกษา เชิงบูรณาการ	ไม่ได้ระบุไว้
4. ฝรั่งเศส	พลเมืองดีกับการเป็นส่วน หนึ่งของการค้นพบโลก	กำหนดเป็นข้อบังคับ ศึกษาเป็นรายวิชาและศึกษา เชิงบูรณาการ	4 ชั่วโมง จาก 26 ชั่วโมง
5. เยอรมัน	Sachunterricht	ไม่กำหนดเป็นข้อบังคับศึกษา เชิงบูรณาการ	ไม่ได้ระบุเวลาไว้
6. ฮังการี	มนุษย์ และสังคม	กำหนดเป็นข้อบังคับ/ศึกษา เชิงบูรณาการ	4 – 7 % ของเวลา เรียนในหลักสูตร

ตาราง 4 (ต่อ)

ประเทศ	ชื่อเรื่องที่ใช้ศึกษา	วิธีการที่ใช้ศึกษา	จำนวนชั่วโมงเรียนต่อ 1 สัปดาห์
7. อิตาลี	สังคมศาสตร์	กำหนดเป็นข้อบังคับศึกษาเชิงบูรณาการ	ไม่ได้ระบุเวลาไว้
8. ญี่ปุ่น	สังคมศึกษา ประสบการณ์ชีวิตและศีลธรรมศึกษา	กำหนดเป็นข้อบังคับศึกษาเป็นรายวิชาศึกษาเชิงบูรณาการ	175 x 45 นาทีต่อปี
9. เกาหลี	วินัยในชีวิตและศีลธรรม	กำหนดเป็นข้อบังคับศึกษาเป็นรายวิชาศึกษาเชิงบูรณาการ	แตกต่างกันตามชั้นปี
10. เนเธอร์แลนด์	โครงสร้างสังคมและทักษะในชีวิต	กำหนดเป็นข้อบังคับศึกษาเชิงบูรณาการ	80-100 ชั่วโมง ต่อปี
11. นิวซีแลนด์	สังคมศึกษา	กำหนดเป็นข้อบังคับศึกษาเชิงบูรณาการ	ไม่ได้ระบุ
12. สิงคโปร์	พลเมืองและศีลธรรมศึกษา	กำหนดเป็นข้อบังคับศึกษาเป็นรายวิชาศึกษาเชิงบูรณาการ	3 x 30 นาทีต่อบทเรียน
13. สเปน	การศึกษาธรรมชาติสังคมและวัฒนธรรมแวดล้อม	ไม่กำหนดเป็นข้อบังคับศึกษาเชิงบูรณาการ	170 ชั่วโมงต่อปี
14. สวีเดน	สังคมศาสตร์ เชิงบูรณาการ	ไม่กำหนดเป็นข้อบังคับศึกษาเชิงบูรณาการ	885 ชั่วโมง มากกว่า 9 ปี ของการศึกษาภาคบังคับ
15. สวิสเซอร์แลนด์	สังคมศึกษา	ไม่กำหนดเป็นข้อบังคับศึกษาเชิงบูรณาการ	ไม่ได้ระบุ
16. สหรัฐอเมริกา (รัฐเคนตักกี)	สังคมศึกษา	กำหนดเป็นข้อบังคับศึกษาเชิงบูรณาการ	เวลาที่กำหนดในแต่ละสัปดาห์แตกต่างกันไปในแต่ละรัฐ

ที่มา : Lawton และคณะ (2000 : 211-215)

จากตาราง 4 ประเทศต่างๆ ทั่วโลกมีโครงสร้างของการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในระดับประถมศึกษาที่แตกต่างกัน ทั้งในเรื่องของชื่อเรื่องที่ใช้ศึกษา วิธีการที่ใช้ศึกษา และจำนวนชั่วโมงเรียน

สำหรับประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2557 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศให้สถานศึกษาทุกสังกัดเพิ่มวิชาหน้าที่พลเมืองลงในหลักสูตรสถานศึกษา โดยจัดเป็นรายวิชาเพิ่มเติม ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ทุกระดับชั้นและทุกช่วงชั้น ของการศึกษาชั้น

พื้นฐาน ตามนโยบายของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) และนโยบายรัฐบาล กระทรวงศึกษาธิการ (2557) จึงได้กำหนดจุดเน้นและขอบข่ายของรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง ดังต่อไปนี้

จุดเน้นที่ 1 ความเป็นไทย

1. ลักษณะที่ดีของคนไทย (มารยาทไทย กตัญญูทเวที เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ)

2. ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณีไทย (การแต่งกาย ภาษา ภูมิปัญญา ประเพณี)

จุดเน้นที่ 2 รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์
การเห็นคุณค่าและการแสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์

จุดเน้นที่ 3 ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

การดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

จุดเน้นที่ 4 ความปรองดอง สมานฉันท์

1. การอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งความหลากหลาย

2. การจัดการความขัดแย้งและสันติวิธี

จุดเน้นที่ 5 ความมีวินัยในตนเอง

ซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร อดทน ใฝ่หาความรู้ ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ ยอมรับผลที่เกิดจากการกระทำของตนเอง

กระทรวงศึกษาธิการ (2557) ได้กำหนดการจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง ซึ่งมีลักษณะสำคัญของการจัดการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

1. การจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองตามจุดเน้นทั้ง 5 นั้น มีเป้าหมายสำคัญเพื่อให้เยาวชนมีลักษณะที่ดีของคนไทย เห็นคุณค่าและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณีไทยเห็นคุณค่าและแสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตย มีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งความหลากหลายและจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมหลัก 12 ประการ

2. รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง มีผลการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายเน้นให้ผู้เรียนตระหนักและเห็นคุณค่าในเรื่องที่เรียนรู้และลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งเป็นการต่อยอดการเรียนรู้จากรายวิชาพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

3. การจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองสามารถจัดทำได้ 2 ลักษณะ คือ

3.1 การจัดการเรียนรู้ตามจุดเน้นแต่ละจุดเน้น โดยบูรณาการจุดเน้นที่ 5 ความมีวินัยในตนเองที่สอดคล้องกับผลการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ของจุดเน้นที่ 1 – 4 ที่เกี่ยวข้อง

3.2 การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการทั้ง 5 จุดเน้น โดยต้องวิเคราะห์ผล การเรียนรู้ในแต่ละจุดเน้นว่า เกี่ยวข้อง หรือเชื่อมโยง หรือมีประเด็นร่วมกันในเนื้อหาต่าง ๆ และตั้ง เป็นหัวเรื่อง (Theme)

4. การจัดการเรียนรู้ในแต่ละหน่วยการเรียนรู้อาจจัดให้สอดคล้องกับ เหตุการณ์ สถานการณ์ ที่เกี่ยวข้องกับจุดเน้น ทั้ง 5 จุดเน้น

อาจกล่าวได้ว่าการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมือง เป็น กระบวนการถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง เพื่อมุ่งให้นักเรียนเกิด ความรู้ความเข้าใจในหลักการเป็นพลเมืองดี และเกิดลักษณะที่สำคัญสำหรับการเป็นพลเมืองดีของสังคม ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการกำหนดโครงสร้างของการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง ซึ่ง ประกอบด้วย เนื้อหาสาระที่ใช้เรียน มาตรฐาน ตัวชี้วัด และจำนวนเวลาเรียนในแต่ละระดับชั้น

2.5 การจัดกิจกรรมเสริมเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมือง

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้น พื้นฐาน (2552) ได้เสนอแนวทางดังต่อไปนี้

1. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประชาธิปไตยที่เน้นให้ผู้เรียนตระหนักถึง ความสำคัญของการดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตยนั้น ผู้สอนควรให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนทักษะที่จะนำไปสู่ การ มีทัศนคติ ค่านิยม เจตคติที่ดีต่อวิถีประชาธิปไตย โดยผู้สอนให้โอกาสและเวลากับผู้เรียน ทุกคนได้มีส่วนร่วม กับกิจกรรม ได้แก่

1.1 ฝึกฝนทักษะการคิดวิเคราะห์จากสถานการณ์จริงด้วยการตั้งประเด็น คำถามที่เหมาะสม

1.2 สังเกตและเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของการดำเนินชีวิต ในสังคม โดยใช้เหตุผลและเคารพในความแตกต่าง

1.3 ฝึกฝนการแก้ไขความขัดแย้งด้วยการฟังและการสื่อสารอย่างสันติ

1.4 แสดงความเชื่อและความคิดเห็นอย่างเสรีโดยผู้สอนมีบทบาทในการ เชื่อมโยง ทัศนคติ ค่านิยมและพฤติกรรมที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิตอย่างเท่าเทียมกันตามวิถี ประชาธิปไตย

1.5 ฝึกฝนและเห็นคุณค่าของการปฏิบัติตามกฎกติกา ระเบียบของสังคม โดยเริ่ม ตั้งแต่กฎกติกาของเกม กฎกติกาของครอบครัว กฎระเบียบของโรงเรียน ข้อบังคับของชุมชน กฎหมายของบ้านเมือง รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชาติ

2. การจัดการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประชาธิปไตยที่เน้นให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วม ในกิจกรรมประชาธิปไตย และเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตยนั้น ผู้สอนควรส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ ฝึกฝน พฤติกรรมประชาธิปไตยในสังคมอย่างจริงจัง ได้แก่

2.1 การทำงานเป็นกลุ่มที่เน้นบทบาทของผู้นำ และบทบาทของสมาชิกกลุ่มตามวิถีประชาธิปไตย

2.2 ได้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อส่วนรวมของครอบครัว โรงเรียน ชุมชนและท้องถิ่นของตน ตามสถานการณ์จริง

2.3 ได้สำรวจ เฝ้าดูปัญหาและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่นของตนเอง

2.4 ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมประชาธิปไตยในระดับต่างๆ เช่น รณรงค์การเลือกตั้งและ การออกเสียงประชามติ เป็นต้น

2.5 ได้เข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น การรักษาสีแกวเด้อ การบำเพ็ญ ประโยชน์ในกิจการสาธารณะ เป็นต้น

2.6 ฝึกฝนให้เป็นผู้มีจิตสาธารณะ เช่น การแบ่งปัน การให้ความช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน และดำรงตนเป็นผู้ยึดมั่นในคุณธรรมจริยธรรม เป็นต้น

3. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประชาธิปไตยที่เน้นให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่นและประเทศชาติตามวิถีประชาธิปไตยนั้น ผู้สอนควรส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ด้วยตนเอง การติดตามข้อมูลข่าวสารที่เป็นปัจจุบัน สนใจเรียนรู้ทั้งเรื่องของไทย ประเทศเพื่อนบ้านและเรียนรู้เรื่องความเป็นสากล เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน ได้แก่

3.1 ฝึกฝนทักษะในกิจกรรมที่เป็นผลให้ผู้เรียนรับรู้ศักยภาพของตนเอง ทั้งทางร่างกาย สติปัญญา และอารมณ์ เพื่อการพัฒนาตน

3.2 มีกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนตรวจสอบและประเมินพฤติกรรมของตนเองและเพื่อนๆ

3.3 มีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของการปรับปรุงและแก้ไขข้อบกพร่อง

3.4 ฝึกฝนทักษะวิเคราะห์ข่าวสารบ้านเมือง การวิพากษ์วิจารณ์โดยใช้เหตุผลและ ข้อเท็จจริง ที่ถูกต้อง

ศักดิ์ชัย นริญทวี (2548) ได้กล่าวถึงวิธีการสอนด้วยการปลูกฝังความรับผิดชอบ และรับใช้สังคมมีหลายวิธี ดังต่อไปนี้

1. มอบงานให้รับผิดชอบ เพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้บทบาทหน้าที่ที่ทุกคนพึงมีต่อสังคมและผู้อื่น งานในโรงเรียน เช่น งานประจำ ได้แก่ การลบกระดาน การทำความสะอาดห้องเรียน การดูแลทำความสะอาด โรงอาหาร เป็นต้น งานช่วยเหลือครู เช่น ช่วยหาข้อมูลในห้องสมุด ช่วยวางแผนกิจกรรม ช่วยดูแลนักกีฬา เป็นต้น งานในโรงเรียน เช่น เป็นเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย เป็นพิธีกรตอนเข้าแถวตอนเช้า เป็นตุลาการนักเรียน ช่วยงานป้องกันยาเสพติดในโรงเรียน เป็นต้น

2. โครงการบริการโรงเรียน เป็นโครงการที่อาจจัดแยกเป็นรายบุคคลหรือจัดเป็นกลุ่มชั้นเรียนก็ได้ และสามารถจัดเป็นกิจกรรมพิเศษหรือเป็นส่วนหนึ่งของรายวิชา ได้แก่ กิจกรรมเหล่านี้ การเก็บขยะ วาดภาพเตือนใจ หารายได้ช่วยซื้ออุปกรณ์การเรียนการสอนให้โรงเรียน ออกหนังสือพิมพ์โรงเรียน ช่วยงานธุรการโรงเรียน ร่วมมือจัดกิจกรรมกับองค์กรเยาวชน เป็นองค์กรปกครองนักเรียน เป็นต้น

3. โครงการติววิชาและให้ความช่วยเหลือข้ามอายุ เป็นโครงการที่นักเรียนรุ่นพี่ให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการแก่รุ่นน้อง โครงการเช่นนี้จะช่วยให้นักเรียน ทั้งสองฝ่ายได้รับผลประโยชน์ โดยรุ่นพี่จะได้รับความภาคภูมิใจ ได้ประสบการณ์ และทำให้ความรู้แน่นขึ้น ส่วนรุ่นน้องเข้าใจวิชาที่เรียนและได้แบบอย่างของความเป็นคนเก่งวิชาการและเก่งกาจถ่ายทอด

4. โครงการรับใช้ชุมชน เป็นโครงการที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้นำความรู้ในชั้นเรียนไปใช้ในโครงการกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น ในรัฐแมริแลนด์ได้ออกกฎหมายให้นักเรียนชั้นมัธยมปลายต้องทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ ต่อชุมชนอย่างน้อย 75 ชั่วโมงตลอดหลักสูตร เช่นเดียวกับรัฐนิวยอร์ก ในเขตการศึกษาไรย์และเขตโรเชสเตอร์ซิตี้ ก็กำหนดเกณฑ์การจบประการหนึ่งของนักเรียนระดับมัธยมปลายโดยกำหนดให้นักเรียนทำกิจกรรมรับใช้ชุมชน เช่นเดียวกัน

กล่าวโดยสรุปการจัดกิจกรรมเสริมเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองเป็นการจัดโครงการหรือกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้นักเรียนได้ตระหนักถึงความสำคัญของการดำเนินชีวิตในการเป็นพลเมืองดี มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่แสดงถึงการเป็นพลเมืองดีของสังคม และเป็นโครงการหรือกิจกรรมที่เน้นให้นักเรียนได้พัฒนาตนเองและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่นและประเทศชาติ ซึ่งกิจกรรมที่จัดขึ้นมีหลากหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับสภาพความเป็นจริงของแต่ละถิ่นแต่ละที่ ให้สถานศึกษาวางแผนจัดทำโครงการหรือกิจกรรมที่สามารถสร้างความเป็นพลเมืองให้กับนักเรียน

3. แนวคิดและหลักการในการสร้างและพัฒนาารูปแบบ

3.1 ความหมายของรูปแบบ

การให้ความหมายของรูปแบบ ที่นิยมนำมาใช้ในการศึกษาวิจัย มีนักวิชาการหลายท่าน ได้ให้ความหมายของรูปแบบไว้ หลายลักษณะ ทั้งที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

รัตนะ บัวสนธ์ (2556) ได้กล่าวว่า รูปแบบทางการศึกษา (Education Model) หมายถึง แบบแผนที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ (ตัวแปร) ต่างๆ ที่มีต่อปรากฏการณ์ทางการศึกษาหนึ่งๆ ซึ่งสามารถเขียนแสดงให้เห็นในรูปของแผนภูมิความสัมพันธ์ของสาเหตุ (Causal Relationship) ระหว่างปรากฏการณ์ต่างๆ กับปรากฏการณ์ทางการศึกษานั้น

ศิริชัย กาญจนวาสี (2552) ได้กล่าวว่า รูปแบบหรือโมเดลเป็นเพียงการจำลองของจริง หรือมีลักษณะเป็นทฤษฎี หรืออาจเป็นการเชื่อมโยงทฤษฎีสู่การปฏิบัติที่ชัดเจนขึ้น

ทิตินา แชมมณี (2540) ได้กล่าวถึงรูปแบบไว้ว่าเป็นเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการสืบสวนหาคำตอบ ความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์ เป็นรูปธรรมของความคิด ซึ่งบุคคลแสดงออกในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น คำอธิบาย แผนผัง ไตอะแกรมหรือแผนภาพเพื่อช่วยให้ตนเองและบุคคลอื่นเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

Summers (2003) ได้ให้ความหมายของ รูปแบบโดยสรุป 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

1. รูปแบบ หมายถึง สิ่งซึ่งเป็นแบบย่อส่วนของของจริง เช่น รถยนต์ อาคาร ตึก และเครื่องจักรซึ่งสามารถแยกชิ้นส่วนและประกอบได้

2. รูปแบบ หมายถึง คนหรือสิ่งของที่ดี ที่นำมาใช้เป็นแบบอย่างใน

การดำเนินงาน

3. รูปแบบ หมายถึง ชั้นส่วนที่เป็นแบบอย่างเฉพาะสำหรับรถยนต์ เครื่องจักร และอาวุธ

Corsini และ Auerbach (1996) ให้ความหมายของรูปแบบไว้ว่ารูปแบบหมายถึง ชุดความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นระหว่างปรากฏการณ์ในโลกความเป็นจริงและโครงสร้างของสิ่งที่กำลังศึกษา ซึ่งเป็นตัวแทนในโลกความเป็นจริง

Willer (1986) กล่าวถึงรูปแบบว่าเป็นการสร้างมโนทัศน์ (Conceptualization) เกี่ยวกับชุดของปรากฏการณ์โดยอาศัยหลักการ (Rationale) ของระบบรูปนัย (Formal System) และมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำให้เกิดความกระจ่างชัดเจนของแบบความสัมพันธ์ของข้อความที่เกี่ยวข้อง

Stoner และ Wankle (1986) ได้กล่าวว่ารูปแบบ หมายถึง การแสดงโครงสร้าง เพื่อใช้ศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปร

Good (1973) ได้สรุปความหมายของรูปแบบไว้ 4 ลักษณะ ได้แก่

1. รูปแบบเป็นแบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำ
2. รูปแบบเป็นแบบอย่างเพื่อการเลียนแบบ เช่น ตัวอย่างในการออกเสียง ภาษาต่างประเทศเพื่อให้ผู้เรียนได้เลียนแบบ เป็นต้น
3. รูปแบบเป็นแผนภูมิหรือรูปสามมิติ ซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือหลักการหรือ แนวคิด
4. รูปแบบเป็นชุดของปัจจัยหรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งรวมตัวกันเป็นองค์ประกอบและเป็นสัญลักษณ์ทางระบบสังคม อาจเขียนออกมาในรูปของสูตรทางคณิตศาสตร์ หรือบรรยายเป็นภาษาก็ได้

โดยสรุปแล้ว รูปแบบ หมายถึง การจำลองหรือการย่อส่วน แนวความคิดหรือปรากฏการณ์ ต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริง เพื่อความเข้าใจที่ง่ายขึ้นและเข้าถึงสภาพที่แท้จริงได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งโครงสร้างของรูปแบบนั้น จะต้องมีแนวความคิด และองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่อง และมีความเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน

3.2 ประเภทของรูปแบบ

ประเภทของรูปแบบ นักวิชาการหลายท่าน ได้แบ่งประเภทของรูปแบบไว้หลายลักษณะ ซึ่งแตกต่างกันไปตาม แนวคิดและลักษณะ ดังนี้

ศิริชัย กาญจนวาสี (2552) ได้แบ่งประเภทของรูปแบบจากการวิธีการนำเสนอแนวคิดของ รูปแบบตามการกระทำให้ 3 ลักษณะได้แก่

1. รูปแบบเชิงบรรยาย เป็นการนำเสนอโดยใช้คำบรรยายระบุถึงหลักการหรือตัวแปรและมีคำอธิบายถึงปรากฏการณ์ด้วยคำบรรยายความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิด หลักการ หรือตัวแปรเหล่านั้น

2. รูปแบบเชิงรูปภาพ เป็นการนำเสนอโดยใช้รูปภาพ หรือสัญลักษณ์จำลองแสดงถึงแนวคิด หลักการ หรือตัวแปร และลากเส้นโยงความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิด หลักการ หรือตัวแปรเหล่านั้น

3. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ เป็นการนำเสนอโดยใช้สัญลักษณ์แทนความคิด หลักการหรือตัวแปร และใช้ฟังก์ชันคณิตศาสตร์เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิด หลักการหรือตัวแปรเหล่านั้น

ทิสนา แคมมณี (2540) ได้สรุปรูปแบบที่นิยมใช้กันอยู่ทั่วไป 4 ลักษณะ คือ

1. รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกในลักษณะของการเปรียบเทียบสิ่งต่าง ๆ อย่างน้อย 2 สิ่งขึ้นไป รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากทางด้านวิทยาศาสตร์กายภาพ สังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์

2. รูปแบบเชิงภาษา ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกผ่านทางภาษา (พูดและ เขียน)

3. รูปแบบเชิงแผนผัง ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกผ่านทางแผนผัง แผนภาพ ไดอะแกรม กราฟ เป็นต้น

4. รูปแบบเชิงสาเหตุ ได้แก่ ความคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ของสภาพการณ์หรือปัญหาใด

Joyce และ Weil (2000) ได้แบ่งประเภทรูปแบบตามแนวคิดพื้นฐานในการนำเสนอรูปแบบในการบรรยายและอธิบายปรากฏการณ์นั้นๆ เป็นหลักและได้แบ่งรูปแบบการสอนไว้เป็น 4 รูปแบบ ดังต่อไปนี้

1. Information – Processing Model เป็นรูปแบบที่ยึดหลักความสามารถในกระบวนการประมวลข้อมูลของผู้เรียนและแนวทางในการปรับปรุงวิธีการเก็บข้อมูลให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2. Personal Model เป็นรูปแบบที่ให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลและ การพัฒนาบุคคลเฉพาะรายโดยมุ่งเน้นกระบวนการที่แต่ละบุคคลจัดระบบและปฏิบัติต่อสรรพสิ่งทั้งหลาย

3. Social Interaction Model เป็นรูปแบบที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและบุคคลต่อสังคม

4. Behavior Model เป็นกลุ่มของรูปแบบการสอนที่ใช้องค์ความรู้ด้านพฤติกรรมศาสตร์เป็นหลักในการพัฒนารูปแบบ จุดเน้นที่สำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่สังเกตได้ของผู้เรียนมากกว่าการพัฒนาโครงสร้างทางจิตวิทยาและพฤติกรรมที่ไม่สามารถสังเกตได้

Keeves (1997) ยังได้แบ่งประเภทของรูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์ และได้มีพัฒนาการใช้รูปแบบทางการศึกษาเป็น 5 ประเภท คือ

1. รูปแบบเชิงเทียบเคียง (Analogue Models) เป็นรูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปมัยเทียบเคียง ปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปแบบ เพื่อสร้างความมั่นใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม เช่น รูปแบบในการทำนายจำนวนนักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียนซึ่งอนุมานแนวคิดมาจากการเปิดน้ำเข้าและปล่อยน้ำออกจากถัง นักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบเปรียบเสมือนกับน้ำที่ไหลเข้าถึง นักเรียนที่ออกจากระบบเปรียบเสมือนกับน้ำที่ไหลออกจากถัง ดังนั้นนักเรียนที่คงอยู่ในระบบจึงเท่ากับนักเรียนที่

เข้าสู่ระบบ ลบด้วยนักเรียนที่ออกจากระบบ เป็นต้น จุดมุ่งหมายของรูปแบบก็เพื่ออธิบาย การเปลี่ยนแปลง ประชากรนักเรียนของโรงเรียน

2. รูปแบบเชิงข้อความ (Semantic Models) เป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยาย หรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิหรือรูปภาพ เพื่อให้โครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบ และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้นๆ และใช้ข้อความในการอธิบายเพื่อให้เกิดความกระจ่างมากขึ้น แต่จุดอ่อนของรูปแบบประเภทนี้คือ ขาดความชัดเจนแน่นอนทำให้ยากแก่การทดสอบรูปแบบ แต่อย่างไรก็ตามก็ได้มีการนำรูปแบบนี้มาใช้ในการศึกษามาก เช่น รูปแบบการเรียนรู้ในโรงเรียน

3. รูปแบบเชิงแผนผัง (Schematic Models) เป็นรูปแบบที่มีลักษณะเป็นแผนที่และการสร้างกลุ่มที่แสดงถึงลำดับความสัมพันธ์ ซึ่งรูปแบบนี้จะเป็นการเชื่อมต่อระหว่างทฤษฎีและโลกของความเป็นจริง เป็นแผนที่ที่เชื่อมโยงโลกของผลผลิตจากการวิเคราะห์และการค้นหาความจริงด้วยโลกของการสังเกตวัตถุ

4. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) เป็นรูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์ เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆ รูปแบบประเภทนี้มีนิยามใช้กันทั้งในสาขาจิตวิทยาและศึกษาศาสตร์ รวมทั้งการบริหารการศึกษา

5. รูปแบบเชิงสาเหตุ (Causal Model) เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากเทคนิคที่เรียกว่าเทคนิคการวิเคราะห์เส้นทาง (Path Analysis) ในการศึกษาเกี่ยวกับพันธุศาสตร์ รูปแบบเชิงสาเหตุทำให้ สามารถศึกษารูปแบบเชิงข้อความที่มีตัวแปรสลับซับซ้อนได้ แนวคิดสำคัญของรูปแบบนี้คือ ต้องสร้างขึ้นจากทฤษฎีที่เกี่ยวข้องหรืองานวิจัยที่มีมาแล้ว รูปแบบจะเขียนในลักษณะสมการเส้นตรงแต่ละสมการแสดงความสัมพันธ์เชิงเหตุเชิงผลระหว่างตัวแปร จากนั้นมีการรวบรวมข้อมูลในสภาพการณ์ที่เป็นจริงเพื่อทดสอบรูปแบบ รูปแบบเชิงสาเหตุแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

รูปแบบระบบเชิงเส้นเดียว (Recursive Model) เป็นรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์รูปแบบเชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรด้วยเส้นโยงที่มีทิศทางของการเป็นสาเหตุในทิศทางเดียว โดยไม่มีความสัมพันธ์ย้อนกลับ

รูปแบบเชิงสาเหตุเส้นคู่ (Non-Recursive Model) คือรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ ระหว่างตัวแปร โดยมีทิศทางความสัมพันธ์ของตัวแปรภายในตัวแปรตัวหนึ่ง อาจเป็นทั้งตัวแปรเชิงเหตุและเชิงผลพร้อมกันจึงมีทิศทางย้อนกลับได้

นอกจากนี้ Smith และคณะ (1980) ได้จำแนกประเภทของรูปแบบออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่

1. รูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) ได้แก่

1.1 รูปแบบคล้ายจริง (Iconic Model) มีลักษณะคล้ายของจริง เช่น เครื่องบินจำลอง หุ่นไล่กา หุ่นตามร้านตัดเสื้อผ้า เป็นต้น

1.2 รูปแบบเหมือนจริง (Analog Model) มีลักษณะคล้ายปรากฏการณ์จริง เช่น การทดลองทางเคมีในห้องปฏิบัติการก่อนจะทำการทดลองจริง เครื่องบินจำลองที่บินได้ หรือ เครื่องฝึกบิน เป็นต้น แบบจำลองชนิดนี้ใกล้เคียงความจริงกว่าแบบแรก

2. รูปแบบเชิงลักษณะ (Symbolic Model) ได้แก่

2.1 รูปแบบข้อความ (Verbal Model) หรือรูปแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Model) รูปแบบนี้พบมากที่สุด เป็นการใช้ข้อความปกติธรรมดาในการอธิบายโดยย่อ เช่น คำพรรณนา ลักษณะงาน คำอธิบายรายวิชา เป็นต้น

2.2 รูปแบบทางคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) หรือรูปแบบเชิงปริมาณ (Quantitative Model) เช่น สมการและโปรแกรมเชิงเส้น เป็นต้น

3.3 องค์ประกอบของรูปแบบ

การศึกษาองค์ประกอบของรูปแบบจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่าไม่ปรากฏมีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวว่ารูปแบบนั้นต้องมีองค์ประกอบอย่างไร ส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของ ปรากฏการณ์ที่ผู้สนใจดำเนินการศึกษา ซึ่งพอจะนำเสนอได้ดังต่อไปนี้

กรมพล สมมุติ (2556) ได้นำเสนอการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กที่มีประสิทธิภาพ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากระบี่ ซึ่งประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ได้แก่

ส่วนที่ 1 บทนำ

ส่วนที่ 2 รูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กที่มีประสิทธิภาพ

ส่วนที่ 3 การดำเนินงานตามรูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กที่มีประสิทธิภาพ

ส่วนที่ 4 เงื่อนไขความสำเร็จ

ละมุล รอดขวัญ (2555) ได้นำเสนอรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ภาคใต้ตอนบน โดยรูปแบบประกอบด้วย องค์ประกอบ 3 ส่วนด้วยกัน ได้แก่

ส่วนที่ 1 บทนำ

ส่วนที่ 2 แนวทางการดำเนินงานตามระบบประกันคุณภาพ

ส่วนที่ 3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา

ศิริชัย กาญจนวาสี (2552) กล่าวว่ารูปแบบของระบบการบริหารจัดการศึกษาแบบบูรณาการสำหรับเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบคือ

1. ภาพวาดความสำเร็จ

2. การกำหนดโครงสร้าง

3. การบริหารจัดการ

4. การติดตามกำกับ

ศักดิ์ดา สถาพรวงษา (2549) ได้กำหนดองค์ประกอบของรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานออกเป็น 4 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 หลักการแนวคิดของการบริหารแบบมีส่วนร่วม ส่วนที่ 2 ระบบของรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ส่วนที่ 3 แนวทางการนำรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาไปใช้ ส่วนที่ 4 เงื่อนไขของรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

วิสุทธิ วิจิตรพัชรภรณ์ (2547) ได้แสดงองค์ประกอบของรูปแบบการจัดการศึกษาแบบ กระจายอำนาจในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ความนำ ประกอบด้วย แนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์ และอำนาจหน้าที่ ส่วนที่ 2 องค์ประกอบของรูปแบบและสาระสำคัญของการกระจายอำนาจ ส่วนที่ 3 ยุทธศาสตร์การดำเนินงานและเงื่อนไขความสำเร็จ

จินตนา ศักดิ์ภู่อารม (2545) กล่าวว่า รูปแบบการบริหารโรงเรียนในกำกับของรัฐสำหรับ ประเทศไทยประกอบด้วย 4 ส่วนได้แก่ ส่วนที่ 1 ส่วนนำ เน้นบริบทและความเป็นมาของแนวคิด ส่วนที่ 2 รูปแบบการบริหารโรงเรียนในกำกับของรัฐสำหรับประเทศไทย ส่วนที่ 3 แนวทาง การนำรูปแบบไปใช้ และส่วนที่ 4 เงื่อนไขและข้อจำกัดของรูปแบบ

จากการสังเคราะห์องค์ประกอบของรูปแบบจากแนวคิดของนักวิชาการต่างๆ สามารถสรุปได้ว่าองค์ประกอบของรูปแบบ ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่

- ส่วนที่ 1 บทนำ
- ส่วนที่ 2 ตัวรูปแบบ
- ส่วนที่ 3 การนำรูปแบบไปใช้
- ส่วนที่ 4 การกำกับติดตามและประเมินผล
- ส่วนที่ 5 เงื่อนไขความสำเร็จหรือข้อจำกัด

3.4 ขั้นตอนการพัฒนาารูปแบบ

Joyce และ Weil (2000) ได้เสนอขั้นตอนการพัฒนาารูปแบบการสอนซึ่งมีดังต่อไปนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับหัวเรื่องที่ต้องการนำมาพัฒนาเป็นรูปแบบ
2. นำแนวคิดสำคัญของข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ กำหนดหลักการ เป้าหมายและองค์ประกอบอื่นๆ ที่เห็นว่าสำคัญและจำเป็นอันจะทำให้รูปแบบการสอนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น รวมทั้งกำหนดทิศทาง ลำดับความสำคัญและรายละเอียดขององค์ประกอบเหล่านั้น
3. กำหนดแนวทางในการนำรูปแบบไปใช้ เป็นการให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการ เงื่อนไขต่างๆ ในการนำรูปแบบการสอนไปใช้
4. การประเมินรูปแบบ เป็นขั้นทดสอบความมีประสิทธิภาพของรูปแบบที่สร้างขึ้นโดยปฏิบัติดังนี้
 - 4.1 การประเมินความเป็นไปได้ในเชิงทฤษฎี เป็นประเมินความสอดคล้องภายในระหว่างองค์ประกอบต่างๆ โดยผู้เชี่ยวชาญด้านรูปแบบและด้านการเรียนการสอนทั้งในเชิงทฤษฎี และการนำไปปฏิบัติ
 - 4.2 การประเมินความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติการ เป็นการนำรูปแบบที่พัฒนา ขึ้นไปใช้ในสถานการณ์จริง แล้วนำคะแนนผลสัมฤทธิ์ก่อนและหลังเรียนของกลุ่มที่สอนแบบเดิม และกลุ่มที่สอนโดยใช้รูปแบบใหม่มาคำนวณหาประสิทธิภาพของรูปแบบหรือคำนวณค่าเมื่อเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดขึ้นหรือคำนวณความแตกต่างด้านสถิติ

5. การปรับปรุงรูปแบบ แบ่งได้เป็น 2 ระยะ ดังนี้

5.1 ระยะก่อนนำรูปแบบไปทดลองใช้ การปรับปรุงรูปแบบระยะนี้ใช้ข้อมูลจากการประเมินความเป็นไปได้เชิงทฤษฎีของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติมากขึ้น

5.2 ระยะการปรับปรุงรูปแบบการสอนและนำไปทดลองซ้ำหลายครั้ง จนกว่าจะได้ผลเป็นที่น่าพอใจ

Keeves (1997) ได้เสนอขั้นตอนการพัฒนารูปแบบไว้ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักการและข้อมูลพื้นฐานประกอบการสร้างรูปแบบ ด้วยการวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ
 2. การสร้างรูปแบบขั้นต้น ด้วยการจัดทำร่างรูปแบบจากข้อมูลที่ได้จากการศึกษา วิเคราะห์เอกสาร งานวิจัย และข้อสรุปที่ได้จากผู้ทรงคุณวุฒิ
 3. การประมวลความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับรูปแบบ ด้วยการพัฒนาความสอดคล้อง ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบรวมถึงความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติ
 4. การปรับปรุงแก้ไขและพัฒนารูปแบบที่สมบูรณ์
- จากการวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบของนักวิชาการ จะพบได้ว่าการพัฒนารูปแบบมีขั้นตอนสำคัญ 2 ขั้นตอน คือการสร้างรูปแบบและการพัฒนารูปแบบ

3.5 ขั้นตอนในการนำรูปแบบไปปฏิบัติ

นภกมล ใจชอบสันเทียะ (2555) ได้ศึกษารูปแบบการพัฒนากิจการปฏิบัติงานของผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และได้เสนอขั้นตอนในการนำรูปแบบไปใช้ ดังต่อไปนี้

1. การศึกษารายละเอียดของรูปแบบและทำความเข้าใจให้ชัดเจน
 2. วิเคราะห์สภาพแวดล้อม วิเคราะห์งานและกระบวนการปฏิบัติงาน วิเคราะห์บุคคลและพิจารณาให้ชัดเจนถึงช่องว่างระหว่างปัจจุบันและอนาคตหรือสิ่งที่จะต้องพัฒนา
- ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
3. กำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
 4. กำหนดเป้าหมายในการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลการปฏิบัติงานของผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
 5. กำหนดกลยุทธ์การเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลการปฏิบัติงานของผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
 6. ดำเนินการพัฒนากิจการปฏิบัติงานตามกลยุทธ์
 7. กำกับ ติดตามและประเมินผลการใช้กลยุทธ์การเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องและให้ข้อมูลป้อนกลับ

3.6 การทดสอบและตรวจสอบรูปแบบ

บุญชม ศรีสะอาด (2533) ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการควบคุมวิทยานิพนธ์ โดยแบ่งขั้นตอน การดำเนินการเป็น 2 ขั้นตอน คือ การพัฒนารูปแบบและการทดสอบประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบ ในส่วนของการพัฒนารูปแบบนั้น ดำเนินการโดยวิเคราะห์ลำดับขั้นในการทำวิทยานิพนธ์ หลักการเขียนรายงานการวิจัย จุดบกพร่องที่มักจะพบในการทำวิทยานิพนธ์ แล้วนำองค์ประกอบเหล่านั้นมาสร้างเป็นรูปแบบการควบคุมวิทยานิพนธ์ หลังจากนั้นจะเป็นขั้นตอนที่สอง คือ การนำรูปแบบดังกล่าวไปทดสอบและประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบ

แนวคิดของ Eisner (1994) ได้เสนอการทดสอบหรือประเมินโดยใช้ผู้ทรงคุณวุฒิ เห็นว่าการวิจัยทางการศึกษาส่วนใหญ่ดำเนินการตามหลักการทางวิทยาศาสตร์หรือเชิงประมาณมากเกินไปและในบางเรื่องก็ต้องการความละเอียดอ่อนมากกว่าการได้ตัวเลขแล้วสรุปจึงได้เสนอแนวคิดการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิไว้ดังนี้

1. การประเมินโดยแนวทางนี้ มิได้ประเมินโดยเน้นสัมฤทธิ์ผลของเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ตามรูปแบบของการประเมินแบบอิงเป้าหมาย (Goal Based Model) การตอบสนองปัญหาและความต้องการของผู้ที่เกี่ยวข้องตามรูปแบบของการประเมินแบบสนองตอบ (Responsive Model) หรือการรองรับกระบวนการตัดสินใจตามรูปแบบการประเมินอิงตามการตัดสินใจ (Decision Making Model) แต่อย่างไรอย่างหนึ่งแต่การประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิจะเน้นการวิเคราะห์ วิจารณ์อย่างลึกซึ้งเฉพาะในประเด็นที่ถูกนำมาพิจารณาซึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับ วัตถุประสงค์หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเสมอไป แต่อาจจะผสมผสานปัจจัยต่างๆ ในการพิจารณาเข้าด้วยกันตาม วิจารณ์ญาณของผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับคุณภาพ ประสิทธิภาพและความเหมาะสมของสิ่งที่จะทำการประเมิน

2. รูปแบบการประเมินที่เน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง (Specialization) ที่พัฒนามาจาก ศิลปวิจารณ์ (Art Criticism) มาใช้เป็นรูปแบบของการประเมิน โดยให้แนวคิดว่าการวิพากษ์ วิจารณ์ เป็นการใช้วิจารณ์ญาณในการบรรยายคุณภาพของสิ่งที่ศึกษา (Descriptive Aspect) ที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้งและต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญระดับสูงมาเป็นผู้วินิจฉัย เนื่องจากเป็นการวัดคุณค่าไม่อาจประเมิน ด้วยเครื่องวัดใดๆ และต้องใช้ความรู้ความสามารถของผู้ประเมินอย่างแท้จริงในการตัดสินใจคุณค่า (Evaluative Aspect) แนวคิดนี้ได้นำมาประยุกต์ใช้ในทางการศึกษาระดับสูงมากขึ้นทั้งนี้เพราะเป็นองค์ความรู้เฉพาะสาขา ผู้ที่ศึกษาเรื่องนั้นจริง ๆ จึงจะทราบและเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น ในวงการอุดมศึกษาจึงนิยมนำรูปแบบนี้มาใช้ในเรื่องที่ต้องการความลึกซึ้งและความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง

3. รูปแบบที่ใช้ตัวบุคคล หรือ ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเครื่องมือในการประเมินโดยให้ความเชื่อถือกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เที่ยงธรรมและมีดุลพินิจที่ดี ทั้งนี้มาตรฐานและเกณฑ์พิจารณาต่างๆ นั้นจะเกิดขึ้น จากประสบการณ์และความชำนาญของผู้ทรงคุณวุฒินั่นเอง

4. รูปแบบที่ยอมให้มีความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิตาม อธิปไตยและ ความถนัดของแต่ละคนนับตั้งแต่การกำหนดประเด็นสำคัญที่จะนำมาพิจารณา การบ่งชี้ข้อมูลที่ต้องการ การเก็บรวบรวมข้อมูล การประมวลผล การวินิจฉัยข้อมูล ตลอดจนวิธีการนำเสนอกระบวนการพัฒนารูปแบบ

จากการศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องการพัฒนา รูปแบบของนักวิชาการนั้น สามารถสรุปได้ว่าโดยทั่วไปการพัฒนา รูปแบบจะเริ่มต้นจากการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่จะสร้างหรือต้องการจะพัฒนา รูปแบบให้ชัดเจน จากนั้นจึงกำหนดหลักการและองค์ประกอบของรูปแบบที่จะพัฒนา แล้วสร้างรูปแบบขึ้นและนำรูปแบบนั้นไปตรวจสอบหาความเหมาะสม ความเป็นไปได้หรือทดลองใช้ต่อไป

กล่าวโดยสรุปเมื่อพิจารณาแนวคิดการสร้างและพัฒนา รูปแบบจากนักการศึกษา ผู้วิจัยได้เลือกแนวคิดการสร้างรูปแบบของแนวคิดของ Keeves (1997) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ครอบคลุมขั้นตอนในการสร้างรูปแบบ ผู้วิจัยจึงได้นำมาสร้างรูปแบบในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่ง Keeves (1997) ได้กำหนดขั้นตอนไว้ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักการและข้อมูลพื้นฐานประกอบการสร้างรูปแบบด้วยการวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ
2. การสร้างรูปแบบขั้นต้นด้วยการจัดทำร่างรูปแบบจากข้อมูลที่ได้จากการศึกษา วิเคราะห์เอกสาร งานวิจัยและข้อสรุปที่ได้จากผู้ทรงคุณวุฒิ
3. การประมวลความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับรูปแบบด้วยการพัฒนาความสอดคล้อง ความเหมาะสมของรูปแบบและความเป็นไปได้ของรูปแบบและความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติ
4. การปรับปรุงแก้ไขและพัฒนา รูปแบบที่สมบูรณ์

4. การวิจัยและพัฒนา

4.1 ความหมายของการวิจัยและพัฒนา

ราชบัณฑิตยสถาน (2555) ได้ระบุไว้ว่าการวิจัยและพัฒนาเป็นการวิจัยแบบหนึ่งที่ใช้กระบวนการวิจัย (Research Process : R) และ กระบวนการพัฒนา (Development Process : D) ในการพัฒนางานหรือผลิตภัณฑ์นวัตกรรม เป็นวงจรต่อเนื่อง จนกระทั่งได้ผลงานหรือนวัตกรรมที่มีคุณภาพตามต้องการ โดยอาจเริ่มต้นวงจรจากกระบวนการวิจัย $R_1 \rightarrow D_1 \rightarrow R_2 \rightarrow D_2$ หรือกระบวนการพัฒนา $D_1 \rightarrow R_1 \rightarrow D_2 \rightarrow R_2$ ก็ได้

องอาจ นัยพัฒน์ (2554) กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนาหมายถึง กระบวนการแสวงหาความรู้ หรือความเข้าใจในแง่มุมใหม่ๆ เกี่ยวกับผลผลิต กระบวนการ และการบริการที่ดำเนินการอย่างเป็นระบบ แล้วประยุกต์ความรู้หรือความเข้าใจที่ได้จากการแสวงหาไปสร้างสรรค์หรือปรับปรุงให้เกิด ผลผลิต กระบวนการ และการบริการแบบใหม่ขึ้น ซึ่งมีประสิทธิภาพและเป็นที่ต้องการจำเป็นของบุคคล ตลาดหรือองค์กรใดๆ มากยิ่งขึ้น

ฉัตรสุนัน พฤทธิภิญโญ (2553) ได้กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนา (Research and Development) เป็นกระบวนการที่จะศึกษา เรียนรู้และคิดค้น เพื่อมุ่งหวังให้เกิดการค้นพบความรู้ความเข้าใจในเทคนิคหรือวิธีการใหม่ ๆ อย่างมีเหตุผลและเป็นระบบ ทำให้เกิดการค้นพบนวัตกรรมใหม่ วิธีการ

ผลิตภัณฑ์ที่เป็นประโยชน์ต่อบริษัทผู้ผลิตเองหรือต่อผู้บริโภค โดยอย่างน้อยทำให้มีเทคโนโลยีหรือ Know How เป็นของตัวเองและลดการพึ่งพาจากต่างประเทศได้ รวมทั้งการนำสิ่งที่ได้มีการคิดค้นหรือค้นพบแล้วมาทำการออกแบบ ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงเพื่อให้การผลิตสินค้ามีลักษณะรูปแบบใหม่ๆ การปฏิบัติงานและกระบวนการทำงานได้รับการปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น

ชุมพล เสมาศันท์ (2552) กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนา มาจากคำว่า Research and Development เรียกว่า R & D ซึ่งหมายถึง การสร้าง ผลิตภัณฑ์ขึ้นมา โดยอาศัยกระบวนการวิจัย และดำเนินการประเมินผลผลิตที่สร้างขึ้นก่อนทำการเผยแพร่ต่อไป

ผ่องพรรณ ตริยมงคลกุล และสุภาพ ฉัตรภรณ์ (2549) ได้กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนา หรือ R & D เป็นการวิจัยที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างหรือค้นหาแนวคิด แนวทาง วิธีปฏิบัติ หรือสิ่งประดิษฐ์ที่นำไปใช้เพื่อพัฒนา กลุ่มคน หน่วยงาน หรือองค์กร จุดหมายปลายทางที่คาดหวังจึงเป็นการมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ เช่น แนวคิด พฤติกรรม วิธีปฏิบัติที่คาดหวังว่าจะดีขึ้น

ทิตินา แคมมณี (2540) ได้กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนา หมายถึง การวิจัยที่มุ่งนำเอาความรู้จากการวิจัยบริสุทธิ์ไปวิจัยต่อโดยพัฒนาเป็นเทคนิคหรือวิธีการที่สามารถนำไปใช้แก้ปัญหา และทดลองใช้จนได้ผลเป็นที่น่าพอใจ แล้วจึงนำไปเผยแพร่ใช้ในวงกว้างเพื่อพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

อาจกล่าวสรุปได้ว่า การวิจัยและพัฒนาเป็นกระบวนการศึกษา คิดค้นและพัฒนางานใหม่ๆหรือนวัตกรรมที่มีประสิทธิภาพสามารถนำไปใช้และเกิดประโยชน์กับหน่วยงานหรือองค์กร

4.2 ขั้นตอนการวิจัยและพัฒนา

องอาจ นัยพัฒน์ (2554) ได้กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนา มีส่วนประกอบพื้นฐาน 6 ประการ ได้แก่

1. การสำรวจปัญหาและวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น
2. การตั้งเป้าหมายและวางแผนพัฒนา
3. การวิจัยพื้นฐานและการวิจัยประยุกต์
4. การวิจัยพัฒนา
5. การตรวจสอบและการประเมินคุณภาพ
6. การปรับปรุงและการเผยแพร่

ชุมพล เสมาศันท์ (2552) กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนาเป็นการวิจัยที่มีกระบวนการและขั้นตอนต่างๆ ที่มีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแบ่งการดำเนินงานเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจสภาพปัญหา และความต้องการ การดำเนินงานในขั้นตอนนี้สามารถการวิจัยได้หลายประเภท แล้วแต่จุดมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ ปัญหาการวิจัย ประชากรที่ใช้ในการวิจัย และอื่นๆ การใช้และพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่ นอกจากนี้ยังสามารถศึกษาจากเอกสาร ตำรา งานวิจัย สิ่งพิมพ์ต่างๆ เพื่อพิจารณาถึงความสอดคล้องของลักษณะปัญหาและความต้องการใช้

ผลิตภัณฑ์ ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาความสำคัญของปัญหาการวิจัยเพื่อประกอบการตัดสินใจว่าจะดำเนินการขั้นตอนต่อไปหรือไม่ มีความเหมาะสมหรือเกิดประโยชน์มากน้อยเพียงใด มีความจำแค่ไหน โดยพิจารณาประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. สสำรวจสภาพของปัญหาว่าปัญหามีลักษณะเป็นอย่างไร มีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการแก้ปัญหา หรือหาแนวทางในการแก้ปัญหา รวมทั้งหาเครื่องมือที่ใช้สำหรับแก้ปัญหา
2. สสำรวจความต้องการว่าในสภาพปัจจุบันที่เป็นอยู่มีความต้องการพัฒนาสิ่งใด มีความเร่งด่วนแค่ไหน ศึกษาแนวทางเพื่อตอบสนองความต้องการในการใช้งาน ว่าอุปกรณ์หรือผลิตภัณฑ์ประเภทใดที่จำเป็นต้องใช้อย่างเร่งด่วน
3. การศึกษาเอกสาร เป็นการศึกษาถึงสภาพการดำเนินงานในอดีตและปัจจุบันว่ามีการจดบันทึกปัญหา อุปสรรคหรือความต้องการสิ่งใดไว้บ้าง โดยทำการสังเคราะห์จากเอกสารเกี่ยวกับปรัชญา วิสัยทัศน์ นโยบายของหน่วยงาน หรือองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. การสำรวจความพร้อมของหน่วยงาน โดยพิจารณาในด้านงบประมาณ และทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น เงินทุน การบริหารงบประมาณ บุคลากร วัสดุครุภัณฑ์ ช่วงระยะเวลา และสถานที่ในการดำเนินการวิจัย เป็นต้น

การวิจัยเชิงสำรวจ เพื่อศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการ มีองค์ประกอบในการดำเนินงานในขั้นตอนนี้ ได้แก่

1. จุดมุ่งหมายการดำเนินงาน

การดำเนินงานในขั้นตอนนี้ขึ้นอยู่กับปริมาตรของข้อมูลเดิมที่มีอยู่ว่าเพียงพอที่จะเห็นถึงสภาพปัญหาที่แท้จริงได้หรือไม่ ถ้าสำรวจแล้วมีข้อมูลเพียงพอหรือมีความสมบูรณ์ของข้อมูลอยู่แล้วก็ไม่ต้องทำการวิจัยเชิงสำรวจ ในขั้นนี้ซึ่งมีข้อควรพิจารณา ดังนี้

 - 1.1 เพื่อสำรวจสภาพปัญหาที่แท้จริงและจะส่งผลกระทบต่อประโยชน์ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ตอบสนองความต้องการได้อย่างคุ้มค่า
 - 1.2 เพื่อสำรวจความต้องการในการใช้ผลิตภัณฑ์ซึ่งมีความต้องการในระดับความจำเป็นที่แตกต่างกันแล้วแต่หน่วยงานหรือองค์กรนั้นมีความต้องการพัฒนาสิ่งใดก่อน
 - 1.3 เพื่อสำรวจลักษณะของผลผลิตที่ต้องการให้มีความเหมาะสม คุ้มค่า และได้ประโยชน์แท้จริง ซึ่งขึ้นอยู่กับประเภทของผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น เครื่องปรับอากาศ ยานพาหนะ สื่อการสอนหรืออื่นๆ

2. ขอบเขตเนื้อหา

ขอบเขตเนื้อหาเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่ใช้เป็นพื้นฐานการสร้างผลผลิตซึ่งมีข้อควรพิจารณาได้แก่

- 2.1 ศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาในปัจจุบันว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคที่ส่งผลการดำเนินการกิจในปัจจุบันหรือไม่ และส่งผลมากน้อยเท่าใด
- 2.2 ศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการผลผลิต เพื่อให้การดำเนินการกิจต่างๆ เกิดประโยชน์สูงสุดและสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ซึ่งการสำรวจความต้องการที่ใช้ผลผลิตนี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากการสร้างผลผลิตใดก็ตามที่ไม่ได้เกิดจากความต้องการใช้งานแล้ว โอกาสที่

ผลผลิตนั้นจะถูกนำไปใช้น้อยมาก ทำให้เกิดความสูญเสียเปล่าในการนำไปใช้ประโยชน์ เช่น ผลิตเครื่องซักผ้าไปให้โรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดใช้ เป็นต้น

2.3 ศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะของผลผลิตที่ต้องการใช้ เพื่อเป็นข้อมูลในการพัฒนาให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้ใช้ ทั้งทางด้านของลักษณะ ความน่าสนใจ ความยากง่ายในการใช้งาน วัสดุ ปริมาณ รวมทั้งลักษณะเนื้อหาที่เป็นประโยชน์

3. เทคนิควิธีการ

การเลือกใช้เทคนิควิธีการใดในการดำเนินงานนั้นต้องพิจารณาถึง จุดมุ่งหมายที่จำเป็นต่อการนำผลผลิตไปใช้และต้องคำนึงถึงแหล่งของข้อมูลต่างๆ รวมทั้งเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยด้วย ดังนั้นการจะใช้เทคนิควิธีการใดก็ตามต้องพิจารณาถึงระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้สร้างผลผลิต ซึ่งสามารถเลือกใช้เทคนิควิธีการวิจัยดังนี้

3.1 การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เป็นการศึกษาข้อเท็จจริง เพื่อให้ทราบองค์ประกอบของคุณลักษณะหรือสภาพความเป็นจริงในสภาพการณ์นั้นๆ เป็นการสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องที่จะนำไปสู่การพัฒนาผลผลิตเพื่อที่จะตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ผลผลิต การดำเนินงานวิจัยมีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

- 3.1.1 การระบุปัญหาการวิจัย
- 3.1.2 จุดมุ่งหมายของการวิจัย
- 3.1.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.1.4 การวิเคราะห์และแปลผล
- 3.1.5 การสรุปผล

3.2 การวิจัยเชิงสังเคราะห์ (Synthesis Research) เป็นการศึกษาที่ศึกษาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษางานวิจัยที่มีประเด็นปัญหาใกล้เคียงกัน โดยวิเคราะห์ความสอดคล้องกันและความขัดแย้งกันของงานวิจัยเหล่านั้น การสังเคราะห์ลักษณะนี้ใช้เทคนิคการวิเคราะห์ที่มีชื่อเรียกเฉพาะว่าการวิเคราะห์อภิมาน (Meta Analysis) สำหรับขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัยเชิงสังเคราะห์จะมีกระบวนการขั้นตอนต่างๆ ที่เหมือนกับการวิจัยเชิงสำรวจ แต่จะต่างกันเฉพาะขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งแหล่งข้อมูลไม่ใช่บุคคลแต่แหล่งข้อมูล คือ เอกสาร งานวิจัย หรือวิทยานิพนธ์

3.3 การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการวิจัยที่ศึกษาคุณลักษณะและปรากฏการณ์ต่างๆ อย่างครอบคลุม เป็นการศึกษาสภาพปรากฏการณ์จริงของแหล่งข้อมูล ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

- 3.3.1 การเลือกสนามวิจัย
- 3.3.2 การเข้าสนามวิจัย
- 3.3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.3.4 การตรวจสอบ และการวิเคราะห์ข้อมูล

4. การนำผลการดำเนินงานไปใช้

เมื่อดำเนินการตามเทคนิควิธีการแล้วมีการผลที่ได้มาพิจารณาถึงความต้องการความจำเป็นในการพัฒนาผลผลิตเพื่อให้มีเหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การออกแบบผลผลิต

การดำเนินงานในขั้นตอนนี้ เป็นการดำเนินงานต่อเนื่องจากขั้นตอนที่ 1 คือการวิจัยเชิงสำรวจสภาพปัญหาและความต้องการจำเป็น สำหรับขั้นตอนการออกแบบผลผลิตมีข้อควรพิจารณา ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายการดำเนินงาน

การออกแบบผลผลิตมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาหรือนำไปใช้พัฒนาตามความต้องการของหน่วยงานหรือองค์กร ดังนั้นการออกแบบผลผลิตต้องมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการที่สำรวจได้ในขั้นตอนที่ 1 และตลอดจนมีจุดมุ่งหมายเพื่อประเมินว่าผลผลิตที่ได้นั้นมีคุณภาพและประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้

2. ขอบเขตเนื้อหา

ขอบเขตที่สำคัญในขั้นตอนนี้ประกอบด้วยประเด็นหลัก 3 ประการคือ

2.1 การออกแบบและพัฒนาผลผลิต

ในการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์มีองค์ประกอบการทำงานหลายอย่างคือ การจัด ลำดับความสำคัญและความต้องการ การตัดสินใจเลือกรูปแบบผลิตภัณฑ์ การจัดเตรียมอุปกรณ์ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการดำเนินการสร้างผลิตภัณฑ์

2.2 การประเมินความเหมาะสมของผลิตภัณฑ์

เมื่อได้พัฒนางานวิจัยจนสามารถสร้างผลผลิตขึ้นมาแล้ว ขั้นตอนต่อไป คือ การตรวจสอบ ความเหมาะสมของผลิตภัณฑ์ว่าเหมาะแก่การใช้งานหรือยัง โดยพิจารณาองค์ประกอบต่างๆ ของผลผลิตทั้ง ลักษณะ ความยากง่ายในการนำไปใช้ และอื่นๆ โดยพิจารณาว่าเหมาะสมต่อการใช้งานตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่

2.3 การประเมินประสิทธิภาพของผลผลิต

เมื่อได้ตรวจสอบความเหมาะสมของผลผลิตแล้วขั้นต่อไป คือ การตรวจสอบคุณภาพ และประสิทธิภาพของผลผลิตเพื่อให้มั่นใจว่าเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนด เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการนำผลผลิตที่ได้สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาและพัฒนาตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างคุ้มค่าต่อการลงทุนสร้างผลผลิตนั้น

3. เทคนิควิธีการ

เทคนิควิธีการที่ใช้ในการประเมินคุณภาพและประสิทธิภาพของผลผลิตที่พัฒนาขึ้นมามีสิ่งที่ควรพิจารณา ดังนี้

3.1 เทคนิคการประเมินความเหมาะสม มีเทคนิควิธีการที่นิยมใช้ 2 วิธี ได้แก่ การประชุมสัมมนาวิพากษ์และการใช้แบบสอบถาม

3.2 เทคนิคการประเมินประสิทธิภาพ เทคนิควิธีการที่นิยมใช้มี 3 วิธี ได้แก่ การประเมินรายบุคคล การประเมินโดยกลุ่มและการประเมินในสถานการณ์จริง

4. การนำผลการดำเนินงานไปใช้

ในขั้นตอนการออกแบบและพัฒนาผลผลิตซึ่งมีขอบเขตเนื้อหาของ การดำเนินงานประกอบด้วย การออกแบบและพัฒนาผลผลิต การประเมินความเหมาะสมของผลผลิต และการประเมินประสิทธิภาพของผลผลิต ผลการดำเนินงานในแต่ละข้อจะนำไปใช้เพื่อปรับปรุงแก้ไข

ผลผลิตให้มีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนด และพัฒนาคุณภาพให้ดียิ่งขึ้นไป โดยไม่ให้เกิดผลเสียต่อผู้นำผลผลิตไปใช้ หรือหาวิธีการที่ให้เกิดผลเสียน้อยที่สุด

ขั้นตอนที่ 3 การวิจัยเชิงทดลอง

การดำเนินงานในขั้นตอนนี้เป็นการดำเนินงานต่อเนื่องจากขั้นตอนที่ 2 ที่ทำการออกแบบผลผลิตซึ่งต้องนำผลผลิตนั้นมาทำการทดลองใช้เพื่อให้เชื่อมั่นได้ว่ามีคุณภาพประสิทธิภาพในการใช้งานได้จริง ซึ่งมีข้อควรพิจารณา ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายการดำเนินงาน

เป็นการทดลองใช้ผลผลิตภายใต้สภาพการณ์ที่เป็นจริง เพื่อตรวจสอบและยืนยันคุณภาพและประสิทธิภาพของผลผลิตว่าเป็นไปตามผลการออกแบบผลผลิตและการศึกษาถึงปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างการใช้งาน รวมทั้งตรวจสอบว่าผลผลิตสามารถ ใช้ได้ตรงตามที่ออกแบบพัฒนาไว้หรือไม่ โดยการดำเนินงานในขั้นตอนนี้ต้องตอบปัญหาเหล่านี้ให้ได้คือ

1.1 ผลผลิตสามารถใช้ได้จริงตรงตามการออกแบบผลผลิตใน

ขั้นตอนที่ 2

1.2 ปัญหาและอุปสรรคมีอะไรบ้าง

1.3 วิธีการใช้ผลิตภัณฑ์ ผู้ใช้สามารถใช้งานได้โดยง่าย

1.4 ผู้ใช้บรรลุตามจุดมุ่งหมายการใช้

1.5 ทราบถึงเจตคติของผู้ใช้ผลิตภัณฑ์

1.6 ทราบพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปหลังการใช้ผลิตภัณฑ์

2. ขอบเขตเนื้อหา

การดำเนินงานในขั้นตอนนี้เป็นการทดลองตามขอบเขตเป้าหมายอย่างทั่วถึง เช่น ถ้าใช้ภูมิประเทศเป็นเกณฑ์จะทำการทดลองทั้งในเขตเมืองและชนบท ถ้าใช้เพศเป็นเกณฑ์จะทำการทดลองทั้งเพศชาย และเพศหญิง เป็นต้น ทั้งนี้โดยทั่วไปขอบเขตเนื้อหาที่ต้องการเปรียบเทียบภายในกลุ่มเป้าหมายผู้รับการทดลอง โดยการเปรียบเทียบผลในระหว่างการทดลองกับหลังการทดลองใช้ผลผลิตหรืออาจใช้การเปรียบเทียบกลุ่มทดลองกับกลุ่มควบคุมก็ได้

3. เทคนิควิธีการ

การดำเนินงานขั้นตอนนี้ได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงทดลองเป็นหลัก ซึ่งมี 3 ประเภท ได้แก่

3.1 การวิจัยคล้ายธรรมชาติ

3.2 การวิจัยกึ่งการทดลอง

3.3 การวิจัยเชิงทดลองแท้

4. การนำผลการดำเนินงานไปใช้

ผลจากการดำเนินงานที่ได้จากการวิจัยเชิงทดลองจะเป็นการยืนยันได้ว่าผลผลิตที่สร้างขึ้นนั้นมีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานและมีประสิทธิภาพหรือไม่ อย่างไร เมื่อนำผลผลิตไปใช้ในวงกว้างตามสถานการณ์ต่างๆ ที่เป็นจริงแล้วผลจะเป็นอย่างไร ปัญหาและอุปสรรคมีอะไรบ้าง ใช้ได้ตรงตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเพียงใด ผลที่ได้จากการนำผลผลิตไปใช้นี้จะสามารถนำไปใช้ปรับปรุง แก้ไขและพัฒนาผลผลิตในครั้งต่อไปให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 4 การวิจัยเชิงประเมิน

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนต่อเนื่องจากการทดลองใช้ผลผลิตในสถานการณ์ที่เป็นจริง ซึ่งผู้วิจัยควรจะได้ทราบถึงความเหมาะสมในการขยายผลการใช้ผลผลิตที่ได้ โดยพิจารณาจากข้อมูลที่ประเมินนั้น ประกอบการตัดสินใจว่าจะยุติการวิจัย หรือจะปรับปรุงแก้ไข หรือว่าจะมีขยายผลต่อไป ซึ่งมีข้อควรพิจารณา ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายการดำเนินงาน

การประเมินผลการทดลองใช้ผลผลิตต้องพิจารณาสิ่งต่อไปนี้คือ การทดลองใช้เป็นตามวัตถุประสงค์หรือมีประสิทธิภาพหรือไม่เพียงใด สถานการณ์ทดลองมีความพร้อมหรือไม่ รวมทั้งประเมินผลกระทบอื่นๆ ที่เกิดขึ้นตามมาอันเนื่องจากการทดลองใช้ผลผลิต

2. ขอบเขตเนื้อหา

เป็นการกำหนดขอบเขตในการประเมินให้ครอบคลุมภาพรวมทั้งหมดที่เกี่ยวกับการพัฒนาผลผลิต เช่น ความพร้อมด้านทรัพยากรที่ใช้ในการทดลอง การดำเนินงานในการใช้ผลผลิต ผลการดำเนินงานและข้อค้นพบอื่นๆ อันเนื่องมาจากการใช้ผลผลิต

3. เทคนิควิธีการ

วิธีการวิจัยเชิงประเมิน เป็นการประเมินผลการใช้ผลผลิตภายใต้ขอบเขตเนื้อหาที่มีเทคนิควิธีการที่ใช้ คือ เทคนิคการประเมิน ซึ่งมีหลายรูปแบบ เช่น รูปแบบซีปป (CIPP Model) รูปแบบเชิงระบบ (Systematic Model) เป็นต้น

4. การนำผลการดำเนินงานไปใช้

การประเมินผลผลิตในขั้นตอนนี้เป็นการประเมินในภาพรวมทั้งหมดเกี่ยวกับผลผลิต ที่ได้พัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจปรับปรุงผลผลิตหรือจะขยายการใช้ผลผลิตไปสู่กว้างต่อไป

ขั้นตอนที่ 5 การเผยแพร่ผลิตภัณฑ์

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการวิจัยและพัฒนา คือ การเผยแพร่ผลผลิตที่สร้างขึ้นเพื่อให้สาธารณชนได้รับทราบและเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายตามแหล่งข่าวสารต่างๆ และสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป ผลผลิตบางประเภทอาจเป็นการบริการสังคมเปิดให้สามารถนำไปใช้ได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย หรือผลผลิตบางประเภทอาจต้องจดทะเบียนลิขสิทธิ์ก่อนนำไปใช้ ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นหน้าที่ของหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ดำเนินการ

วาโร เฟ็งสวัสต์ (2552) ได้กล่าวว่ากระบวนการวิจัยและพัฒนามีขั้นตอน ดังนี้

1. การสำรวจ สังเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการ เป็นการดำเนินการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research) หรือการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับสภาพปัญหาความต้องการเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ รวมทั้งลักษณะที่เหมาะสมของผลิตภัณฑ์ที่ต้องการให้พัฒนาผลการดำเนินการในขั้นตอนนี้ จะทำให้ผู้วิจัยสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ได้สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่จะใช้ผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้น

2. การออกแบบพัฒนาผลิตภัณฑ์ เป็นการดำเนินการโดยการนำความรู้และผลการวิจัยที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 มาพัฒนาผลิตภัณฑ์ ซึ่งจะเริ่มจากการวางแผนพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยการกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การกำหนดวิธีที่จะพัฒนาผลิตภัณฑ์ และ

ทรัพยากรที่ต้องการเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ทั้งในด้านกำลังคน งบประมาณ วัสดุ ครุภัณฑ์และระยะเวลา หลังจากนั้นจึงดำเนินการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีลักษณะหรือรูปแบบตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ส่วนผลิตภัณฑ์ที่จะพัฒนามีลักษณะอย่างไร หรือส่วนประกอบของผลิตภัณฑ์มีอะไรบ้างจะขึ้นอยู่กับชนิดของผลิตภัณฑ์นั้นๆ ในขั้นตอนของการพัฒนาผลิตภัณฑ์นี้จะต้องใช้บุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางในการสร้างผลิตภัณฑ์แต่ละชนิด

3. การทดลองใช้ผลิตภัณฑ์ เมื่อสร้างผลิตภัณฑ์เสร็จแล้วจะต้องนำไปตรวจสอบความเหมาะสมและประสิทธิภาพของผลิตภัณฑ์ ถ้าหากผลการตรวจสอบความเหมาะสมและประสิทธิภาพยังไม่เป็นที่พึงพอใจ หรือมีบางส่วนที่ไม่สมบูรณ์จะต้องดำเนินการปรับปรุงแก้ไขจนกระทั่งผลิตภัณฑ์มีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนด สำหรับการทดลองใช้ผลิตภัณฑ์จะดำเนินการ ดังนี้

3.1 การทดลองกับกลุ่มเป้าหมายขนาดเล็กเป็นการทดลองเบื้องต้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมผลประเมินเชิงคุณภาพเบื้องต้นของผลิตภัณฑ์ มักนิยมทดลองใช้ผลิตภัณฑ์ในโรงเรียน 1 - 3 โรงเรียน เด็กนักเรียน 6 - 12 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยสังเกต สัมภาษณ์ สอบถาม แล้วนำข้อมูลไปวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงรูปแบบของผลิตภัณฑ์

3.2 การทดลองกับกลุ่มเป้าหมายขนาดใหญ่ เป็นการนำผลิตภัณฑ์ไปทดลองกับกลุ่มเป้าหมายที่มีขนาดใหญ่ หรือเรียกว่ากลุ่มนำร่อง (Pilot Group) ซึ่งได้แก่การนำไปใช้ในโรงเรียน 5-15 โรงเรียน มีจำนวนนักเรียน 30 - 100 คน โดยมีการทดสอบก่อนและหลังการใช้ผลิตภัณฑ์ นำผลที่ประเมินเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์หรือกลุ่มควบคุมที่เหมาะสม วัตถุประสงค์หลักของการทดลองใช้ผลิตภัณฑ์ในกลุ่มขนาดใหญ่เพื่อต้องการที่จะบ่งชี้ว่าผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาหรือไม่ ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในการดำเนินการของขั้นตอนนี้จะใช้การวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Design) แล้วนำผลการวิจัยมาแก้ไขปรับปรุงผลิตภัณฑ์

3.3 การทดลองความพร้อมนำไปใช้ หลังจากปรับปรุงรูปแบบผลิตภัณฑ์จนมีความมั่นใจในด้านคุณภาพ ผู้วิจัยจึงนำรูปแบบไปทดลองใช้ เพื่อตรวจสอบความพร้อมสู่การปฏิบัติ โดยนำไปใช้ในโรงเรียน 10 - 30 โรงเรียน นักเรียน 40 - 200 คน รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และสังเกตเพื่อตรวจสอบว่าผลิตภัณฑ์ทางการศึกษาที่พัฒนาขึ้นมีความพร้อมที่จะนำไปใช้ในโรงเรียนได้หรือไม่เพียงใด แล้วนำสารสนเทศที่ได้จากขั้นตอนนี้มาแก้ไขปรับปรุงผลิตภัณฑ์ เช่น คู่มือในการใช้ผลิตภัณฑ์มีความชัดเจนหรือไม่ เป็นต้น การดำเนินการในขั้นตอนนี้เป็นการประเมินผลการใช้ผลิตภัณฑ์ในภาพรวมทั้งหมด ซึ่งจะประเมินทั้งตัวผลิตภัณฑ์ กระบวนการใช้ผลิตภัณฑ์ ผลที่ได้รับจากการใช้ผลิตภัณฑ์ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เป็นต้น ผลที่ได้จากการประเมินจะนำไปสู่การตัดสินใจปรับปรุงผลิตภัณฑ์นั้นๆ หากพิจารณาแล้วพบว่าไม่คุ้มค่าหรือเสี่ยงอันตราย ก็จะยุติการใช้ผลิตภัณฑ์นั้น แต่ถ้าหากผลการประเมินพบว่าผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นสามารถนำไปใช้ได้เป็นอย่างดี ก็จะนำไปสู่การดำเนินการขั้นต่อไปคือ การจดลิขสิทธิ์ การเผยแพร่และการประชาสัมพันธ์ในวงกว้าง

4. การเผยแพร่ผลิตภัณฑ์ เป็นการนำผลการวิจัยและผลิตภัณฑ์ไปเผยแพร่ เช่น การนำเสนอในที่ประชุมสัมมนาทางวิชาการหรือวิชาชีพ การตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารทางวิชาการ การติดต่อกับหน่วยงานทางการศึกษาเพื่อจัดทำผลิตภัณฑ์ทางการศึกษาเผยแพร่ไปในโรงเรียนต่างๆ หรือติดต่อกับบริษัทเพื่อผลิต จำหน่ายและเผยแพร่ในวงกว้างต่อไป

ทิสนา แคมมณีและคณะ (2547) กล่าวว่า ขั้นตอนหลักในการดำเนินการวิจัย และพัฒนามีขั้นตอนการดำเนินงาน ที่สำคัญแบ่งตามกระบวนการหลักเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอน การวิจัย (R) และขั้นตอนการพัฒนา (D) ซึ่งอาจเริ่มต้นจาก R₁ เพื่อแสวงหาความรู้และแนวทางการพัฒนา นวัตกรรมหรือผลิตภัณฑ์ และต่อด้วย D₁ คือการพัฒนา นวัตกรรมหรือผลิตภัณฑ์ตามแนวทางนั้นต่อไป คือ ขั้นตอนการวิจัย R₂ เพื่อตรวจสอบและประเมินคุณภาพของนวัตกรรมหรือผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นหา ข้อบกพร่องและวิธีการปรับปรุงแก้ไขและนำข้อมูลไปใช้ในการปรับปรุง D₁ ให้เป็นนวัตกรรม D₂ ที่ดีขึ้น ทั้งนี้ นักวิจัยอาจดำเนินการตามขั้นตอนดังกล่าว ซ้ำหลาย ๆ รอบจนกว่าจะได้ นวัตกรรมหรือผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด กระบวนการวิจัยและพัฒนาจึงมีขั้นตอนเรียงลำดับดังนี้ คือ R₁ → D₁ → R₂ → D₂ ซึ่งอาจมีขั้นตอนต่อเนื่องกันไปจนกว่าจะได้ นวัตกรรมหรือผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพได้ มาตรฐาน หรืออาจเริ่มต้นจาก D₁ → R₁ → D₂ → R₂ ก็ได้

Gall และคณะ (1996) ได้กล่าวว่าการวิจัยและพัฒนาโปรแกรมการเรียนการสอน ประกอบด้วย 10 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดเป้าหมายของการเรียนการสอน (Identify Instructional Goals) เป็นขั้นตอนของการนิยามเป้าหมายของโปรแกรมการเรียนการสอน วิธีการที่จะช่วยนิยามเป้าหมายของโปรแกรมการเรียนการสอนได้อย่างชัดเจนและเหมาะสม ทำได้โดยการประเมินความต้องการจำเป็น (Need Assessment) ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการจัดการเรียนการสอนอย่างแท้จริง รวมทั้งความต้องการของผู้เรียน ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายของโปรแกรมการเรียนการสอนที่ต้องการพัฒนาได้อย่างเหมาะสม

ขั้นตอนที่ 2 ดำเนินการวิเคราะห์การเรียนการสอน (Conduct Instructional Analysis) เป็นขั้นตอนของการวิเคราะห์การเรียนการสอนอย่างถี่ถ้วน เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทักษะ ขั้นตอนการปฏิบัติและภารกิจการเรียนรู้ของผู้เรียนในระบบการจัดการเรียนการสอน

ขั้นตอนที่ 3 กำหนดพฤติกรรมก่อนเรียนและคุณลักษณะที่สำคัญ (Identify Entry Behaviors Characteristics) เป็นขั้นตอนของการนำข้อมูลจากการวิเคราะห์การเรียนการสอน มากำหนดเป็นพฤติกรรม ทักษะและคุณลักษณะอื่นๆ ที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของการเรียนการสอน ขั้นตอนนี้มักจะดำเนินการไปพร้อมๆ กับขั้นตอนที่ 2 เนื่องจากเกี่ยวข้องและต่อเนื่องกัน

ขั้นตอนที่ 4 เขียนจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม (Write Performance Objectives) เป็นขั้นตอนของการแปลงเป้าหมายของการเรียนการสอนภายใต้ข้อมูลจากการวิเคราะห์ระบบการเรียนการสอนให้เป็นจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมที่ชัดเจน จุดประสงค์เชิงพฤติกรรมจะเป็นตัวกำหนดวิธีการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนระดับต่างๆ เป็นพื้นฐานในการวางแผนสร้างแบบทดสอบ สร้างสื่อการเรียนการสอนและระบบการเรียนการสอน

ขั้นตอนที่ 5 พัฒนาข้อสอบอิงเกณฑ์ (Develop Criterion-Referenced Test Item) เป็นขั้นตอนของการพัฒนาข้อสอบเพื่อใช้สำหรับวินิจฉัยเพื่อจัดกลุ่มผู้เรียน ใช้ตรวจสอบความก้าวหน้าของผู้เรียนและใช้สำหรับประเมินประสิทธิผลของโปรแกรมการเรียนการสอน

ขั้นตอนที่ 6 พัฒนายุทธศาสตร์การเรียนการสอน (Develop Instructional Strategy) เป็นขั้นตอนของการกำหนดยุทธศาสตร์หรือแนวทางการเรียนการสอนเพื่อช่วยให้ผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์การเรียนการสอน

ขั้นตอนที่ 7 พัฒนาและเลือกสื่อการเรียนการสอน (Develop and Select Instructional Materials) เป็นขั้นตอนการพัฒนาสื่อการเรียนการสอน ซึ่งอาจจะรวมถึงสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น แบบเรียน คู่มือการฝึกอบรม เทปบันทึกเสียง เทปบันทึกภาพ คู่มือครู แผนการเรียนรู้ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 8 ออกแบบและดำเนินการประเมินเพื่อปรับปรุง (Design and Conducts Formative Evaluation) เป็นขั้นตอนการประเมินระหว่างดำเนินการเรียนการสอนตลอดโปรแกรม เพื่อนำข้อมูลไปใช้ตัดสินใจปรับปรุงการเรียนการสอนในขั้นที่ 9 การประเมินในขั้นนี้มักจะดำเนินการโดยเจ้าของโปรแกรมซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดกับโปรแกรมมากที่สุด

ขั้นตอนที่ 9 ปรับปรุงการเรียนการสอน (Revise Instruction) เป็นขั้นตอนของการนำผลการประเมินระหว่างดำเนินการมาใช้ปรับปรุงการเรียนการสอน โดยอาจพิจารณาปรับปรุง ได้ตั้งแต่ขั้นตอนที่ 1 ถึงขั้นตอนที่ 7 แล้วแต่ผลการประเมินว่าจะต้องปรับปรุงในขั้นตอนใด อาจเป็นการปรับปรุงเป้าหมายการเรียนการสอน การวิเคราะห์การเรียนการสอน พฤติกรรมที่ต้องการ วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม แบบทดสอบ ยุทธศาสตร์การเรียนการสอนและสื่อการเรียนการสอน

ขั้นตอนที่ 10 ออกแบบและดำเนินการประเมิน สรุปผล (Design and Conduct Summative Evaluation) เป็นขั้นตอนการประเมินเมื่อจบการเรียนการสอนตามโปรแกรมแล้ว เพื่อตัดสินคุณค่าของโปรแกรมการเรียนการสอนโดยอาจเปรียบเทียบกับโปรแกรมอื่นๆ ที่คล้ายคลึงกัน การประเมินเพื่อสรุปผลนี้ควรดำเนินการโดยผู้ประเมินที่ไม่ใช่เจ้าของโปรแกรมการเรียนการสอน

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา รูปแบบการบริหารจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองของนักเรียน จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดนักการศึกษาเกี่ยวกับการวิจัยและพัฒนา ผู้วิจัยพบว่าแนวคิดของ ทิศนา แขมมณีและคณะ (2547) เนื่องจากมีขั้นตอนที่เหมาะสมสำหรับการวิจัยและพัฒนาที่ผู้วิจัยสามารถนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งมีขั้นตอนหลักในการดำเนินการวิจัยและพัฒนา 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการวิจัย (R) และขั้นตอนการพัฒนา (D) ซึ่งอาจเริ่มต้นจาก R_1 เพื่อแสวงหาความรู้และแนวทางการพัฒนานวัตกรรม และต่อยอดด้วย D_1 คือการพัฒนา นวัตกรรม ขั้นตอนต่อไปเป็นการวิจัย R_2 เพื่อตรวจสอบและประเมินคุณภาพของนวัตกรรมหรือผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นหาข้อบกพร่องและวิธีการปรับปรุงแก้ไขและนำข้อมูลไปใช้ในการปรับปรุง D_1 ให้เป็นนวัตกรรม D_2 ที่ดีขึ้น ทั้งนี้สามารถดำเนินการตามขั้นตอนดังกล่าวซ้ำหลาย ๆ รอบจนกว่าจะได้ นวัตกรรมหรือผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยภายในประเทศ

ศิริพร ไกรสมศาสตร์ (2557) ได้วิจัยการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีในมิติ การเคารพความแตกต่างของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยใช้การเรียนรู้แบบโครงงาน ผลการวิจัยพบว่า 1) ค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับด้านการเคารพความแตกต่างของนักเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 2) ค่าเฉลี่ยของคะแนน

ทัศนคติที่มีต่อด้านความเคารพความแตกต่างของนักเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 3) ค่าเฉลี่ยของคะแนนการปฏิบัติเกี่ยวกับด้านการเคารพความแตกต่างของนักเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ดรุณี ทิพยกุลไพโรจน์ (2557) ได้วิจัยการพัฒนาตัวบ่งชี้ความยึดมั่นผูกพันกับความเป็นพลเมืองของนักเรียนไทย : การทดสอบความไม่แปรเปลี่ยนของการวัด ผลการวิจัยพบว่า 1) ตัวบ่งชี้ความยึดมั่นผูกพันกับความเป็นพลเมืองของนักเรียนไทย ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ 11 ตัวบ่งชี้ คือ (1) ด้านความรู้เกี่ยวกับความเป็นพลเมือง ประกอบด้วย 1 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ ความรู้ในหลักการของระบอบประชาธิปไตย (2) ด้านทักษะเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง ประกอบด้วย 4 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของสังคม การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การทำงานร่วมกับผู้อื่นและการแก้ปัญหาของสังคม (3) ด้านเจตคติต่อความเป็นพลเมือง ประกอบด้วย 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ความภาคภูมิใจในสังคม และจิตสำนึกความเป็นพลเมือง (4) ด้านพฤติกรรมเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง ประกอบด้วย 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ การมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาสังคม การใช้สิทธิและปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองที่มีต่อสังคม และความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม 2) โมเดลตัวบ่งชี้ความยึดมั่นผูกพันกับความเป็นพลเมืองของนักเรียนไทยสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยมีค่าไค-สแควร์ = 45.97, df = 32, p = 0.06, GFI = 0.99, AGFI = 0.99 และ RMSAE = 0.02 3) โมเดลตัวบ่งชี้ความยึดมั่นผูกพันกับความเป็นพลเมืองของนักเรียนไทย มีความไม่แปรเปลี่ยนของรูปแบบโมเดลระหว่างนักเรียนในเขตเมืองกับนักเรียนนอกเขตเมือง แต่มีความแปรเปลี่ยนของค่าน้ำหนักองค์ประกอบของแต่ละตัวบ่งชี้ และค่าน้ำหนักขององค์ประกอบหลักทุกองค์ประกอบ

สุจิตรา วันทอง และสิริพันธุ์ สุวรรณมรรคา (2555) ได้ทำการวิจัยและพัฒนากิจกรรมจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐานเพื่อพัฒนาคุณลักษณะพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนประถมศึกษา ผลการวิจัย พบว่า 1) สภาพปัจจุบัน คือ (1) ครูมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนและมีความสำเร็จอยู่ในระดับสูง โดยการจัดกิจกรรมใช้สื่อที่หลากหลาย ปัญหาที่ครูพบ คือ ความไม่พร้อมของนักเรียนและงบประมาณสนับสนุนการจัดกิจกรรมที่ไม่เพียงพอ และ (2) ครูมีการจัดการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการวิจัย และมีความสำเร็จอยู่ในระดับปานกลาง ปัญหาคือ ครูขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการวิจัย และขาดทัศนคติที่ดีต่อการวิจัย 2) แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐานเพื่อพัฒนาคุณลักษณะพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย ของนักเรียนระดับประถมศึกษาที่พัฒนาขึ้น มีกระบวนการเรียนรู้ 4 ขั้นตอน คือ 2.1) การตีความ และการกำหนดปัญหา 2.2) การวางแผนงาน 2.3) การดำเนินงานตามแผน และ 2.4) การนำผลที่ได้ไปใช้แก้ปัญหา ประกอบด้วย หน่วยการเรียนรู้ 3 หน่วย คือ เรียนรู้ประชาธิปไตย ใส่ใจส่วนรวม และร่วมสืบสานความเป็นไทย 3) นักเรียนที่เรียนรู้ตามแผนการจัดการจัดการที่พัฒนา ขึ้นมีค่าเฉลี่ยของคะแนนของคุณลักษณะพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยด้านพุทธิพิสัยและด้านจิตพิสัยสูงกว่านักเรียน ที่เรียนตามแผนแบบปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ดनुชา ปนคำ (2555) ได้ทำการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างจิตสาธารณะตามทฤษฎีการศึกษาเพื่อสังคมที่ดีกว่าสำหรับนักเรียนประถมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า 1) หลักสูตรตามทฤษฎีการศึกษาเพื่อสังคมที่ดีกว่าเพื่อเสริมสร้างจิตสาธารณะของนักเรียนประถมศึกษาจัดให้นักเรียนใช้ความรู้ความสามารถในการทำสาธารณประโยชน์ โดยค้นคว้าความต้องการของชุมชน ศึกษาความรู้

ที่จำเป็น และลงมือทำสาธารณประโยชน์ด้วยตนเอง จุดมุ่งหมายของหลักสูตร ได้แก่ นักเรียนมีจิตสาธารณะตามองค์ประกอบ ต่อไปนี้ (1) ด้านความรู้ความสำคัญของจิตสาธารณะ (2) ด้านการตระหนักรู้ความต้องการสาธารณะประโยชน์ของชุมชน (3) ด้านการตระหนักรู้สาระเนื้อหาที่จำเป็นในการสร้างสรรค์สาธารณะประโยชน์ (4) ด้านการสร้างสรรค์สาธารณะประโยชน์ และ (5) ด้านการติดตามผลการสร้างสรรค์สาธารณะประโยชน์ 2) จากการทดลองใช้หลักสูตรตามทฤษฎีการศึกษาเพื่อสังคมที่ดีกว่า เพื่อเสริมสร้างจิตสาธารณะของนักเรียนประถมศึกษา พบว่าหลังการทดลองใช้หลักสูตรนักเรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับจิตสาธารณะสูงกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และมีความสามารถในการปรับปรุงสาธารณะประโยชน์สูงกว่าเกณฑ์ร้อยละ 60 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ชรินทร์ มั่งคั่ง (2553) ได้ทำการศึกษาเชิงพหุวัฒนธรรมด้านความเป็นพลเมืองดีในสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า 1) เนื้อหาเกี่ยวแนวคิดและมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเชิงพหุวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีจำนวน 8 คุณลักษณะ 25 ตัวชี้วัด พบว่า ตัวชี้วัดที่สอดคล้องกับคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีตามวิถีโลกจำนวน 22 ตัวชี้วัด และตัวชี้วัดที่แสดงอัตลักษณ์การเป็นพลเมืองดีตามวิถีไทย จำนวน 3 ตัวชี้วัด คือ การเคารพเชื่อฟังผู้มีพระคุณตามวัฒนธรรมไทย การดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ และการดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพโดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 2) การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนสาระวิชาสังคมศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเชิงพหุวัฒนธรรมในด้านความเป็นพลเมือง พบว่า ครูสังคมศึกษามีความรู้เกี่ยวกับการศึกษาพหุวัฒนธรรมระดับน้อย และครูสังคมศึกษาร้อยละ 100 มีความต้องการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนเชิงพหุวัฒนธรรมในโรงเรียน สำหรับองค์ประกอบที่ครูสังคมศึกษาไม่ปฏิบัติตามตัวชี้วัดมากที่สุด คือ องค์ประกอบที่ 4 การวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ คิดเป็นร้อยละ 100 องค์ประกอบที่ 3 การพัฒนาสื่อและแหล่งเรียนรู้ คิดเป็นร้อยละ 98.53 องค์ประกอบที่ 1 วิเคราะห์หลักสูตร คิดเป็น 97.06 และองค์ประกอบที่ 2 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร คิดเป็นร้อยละ 83.82

งานวิจัยต่างประเทศ

Giron (2012) ได้ทำวิจัยเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดี กรณีศึกษาการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองใน 4 โรงเรียนมัธยมพหุวัฒนธรรมในเมือง Ontario ประเทศแคนาดา ผลการวิจัยพบว่า แม้จะมีแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองที่ใช้ร่วมกัน แต่ก็มีหลากหลายมากในการเรียนการสอนความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นสร้างโดยความคิดรวบยอดของครูเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดี ในขณะที่ครูทุกคนเน้นความสำคัญของการพัฒนาทักษะความรู้การเป็นพลเมือง และมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้เพื่อการเป็นพลเมือง บางคนเน้นการศึกษาของบุคลิกภาพพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ ขณะที่คนอื่นใช้ทั้งวิธีการมีส่วนร่วมหรือการมีความยุติธรรมเป็นการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง เหล่านี้ทิศทางการแตกต่างกันนำไปสู่วิธีการที่แตกต่างกันเพื่อการเรียนการสอนเกี่ยวกับการเป็นพลเมือง

Shreiner (2009) ได้ทำวิจัยเรื่อง กรอบรูปแบบของการคิดเชิงประชาธิปไตยที่ใช้ในการสอนและการเรียนในการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง ผลการวิจัยพบว่า การค้นพบนี้มีความหมายสำหรับผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตร ครูและนักการศึกษา หลักสูตรสังคมศึกษาและการสอนควรให้โอกาสสำหรับนักเรียนที่จะใช้ความรู้ของพวกเขาให้เหตุผลเกี่ยวกับปัญหาของความเป็นพลเมือง หลักสูตรการศึกษาของครูควรให้ความสำคัญในการช่วยให้ครูพัฒนางานวิจัย บนเป้าหมายพื้นฐานและเทคนิคการเรียนการสอน ที่จะจัดให้นักเรียนที่จะใช้ความรู้และข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

Syafruddin (2011) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การค้นหารูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองสำหรับความเป็นประชาธิปไตยในความหลากหลายทางศาสนาในประเทศอินโดนีเซีย กรณีศึกษา 2 โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายของรัฐในเมืองจาร์การ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาเพื่อเป็นพลเมืองของอินโดนีเซียควรส่งเสริมให้มีลักษณะดังต่อไปนี้ 1) การรักษาและเพิ่มความเข้มข้นโดยสร้างความเป็นไปได้กับการจัดระบบโรงเรียนที่มีความหลากหลายทางศาสนา 2) ให้ความเป็นธรรมในการปรับตัวในความหลากหลาย 3) กระชับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการปฏิบัติของการปกครองระบอบประชาธิปไตยและการเจรจา 4) มุ่งเน้นไปที่พัฒนาการของการความรับผิดชอบร่วมกันของการสร้างความรู้เกี่ยวกับพลเมือง และ 5) การพัฒนาการสร้างสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและความรู้ของความหลากหลายทางศาสนา

Zhang (2011) ได้ทำวิจัยเรื่อง การจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในประเทศจีน: เปรียบเทียบทัศนคติในทางพลเมืองและการมีส่วนร่วมในทางพลเมืองของนักเรียนมัธยมศึกษาในเมืองเซี่ยงไฮ้และประเทศฮ่องกง ผลการวิจัยพบว่า ทั้งเซี่ยงไฮ้และฮ่องกง นักเรียนคิดบวกต่อความยุติธรรมตามกฎหมาย การย้ายถิ่นภายในประเทศและการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม และทัศนคติของนักเรียนในเซี่ยงไฮ้ มีมากกว่าทัศนคติของนักเรียนในฮ่องกงมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ การรับรู้การเป็นพลเมืองและคุณค่าของพลเมืองเป็นจุดแข็งแกร่งของทัศนคติของนักเรียน ขณะที่บรรยากาศในชั้นเรียนทั้งหมดและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมนอกหลักสูตรมีการผสมผสาน การศึกษาได้จัดการกับปัญหาด้านสังคมของการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง และให้ความหมายสำหรับทั้งการกำหนดนโยบายและวิจัยการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง ซึ่งจะเติมเต็มช่องว่างที่สำคัญในการวิจัยการศึกษาความเป็นพลเมืองในพื้นที่เอเชียแปซิฟิก และยังให้บทเรียนที่สำคัญที่จะเข้าใจบทบาท และผลของการศึกษาของโรงเรียนในการก่อตัวของความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง ความเชื่อและการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่

Stuart (2010) ได้วิจัยเรื่อง ทัศนคติของครูสังคมศึกษากับการจัดการศึกษาเพื่อเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ผลการวิจัยพบว่า 1) ครูที่เข้าร่วมวิจัยไม่ได้รับรู้ว่าการศึกษาสังคมเป็นเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวของโรงเรียนที่เสริมสร้างเป้าหมายของโรงเรียน 2) ครูที่เข้าร่วมวิจัยได้กำหนดระดับที่แตกต่างของการให้ความสำคัญกับเนื้อหาที่เป็นความรู้ที่เป็นเป้าหมายสำคัญสำหรับการทำงานของครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษา 3) ครูที่เข้าร่วมวิจัยทำให้ลุล่วงเป้าหมายของตนเองในการทำงานเป็นครูสังคมศึกษา 4) ครูที่เข้าร่วมวิจัยได้แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดที่แตกต่างกันของการเป็นพลเมือง 3 ประการ 5) ครูที่เข้าร่วมวิจัยได้อธิบายว่าการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองเป็นความพยายามของทั้งโรงเรียน 6) ครูที่เข้าร่วมวิจัยได้อ้างถึงปัจจัยบริบทโรงเรียนที่เป็นการขัดขวางการศึกษาสำหรับการเป็นพลเมืองในโรงเรียน 7) ครูที่เข้าร่วมวิจัยได้ตั้งการผสมผสานประสบการณ์แปลกใหม่

และมีอิทธิพลในการตัดสินใจของพวกเขา 8) ระดับของครูที่ร่วมวิจัยในการมีส่วนร่วมทางการเมืองดูเหมือนจะสอดคล้องกับแนวความคิดของความเป็นพลเมือง 9) พฤติกรรมการพูดคุยของครูและระดับของการมีส่วนร่วมทางการเมืองก็มักจะมีผลสอดคล้องกันกับครูคนอื่นๆ 10) ความเต็มใจของครูที่เข้าร่วมวิจัยที่จะอภิปรายในประเด็นความขัดแย้งไม่ปรากฏว่าจะส่งผลต่อความมั่นใจในความสามารถของพวกเขาจะทำเช่นนั้น

จากงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของลักษณะความเป็นพลเมืองของนักเรียนในแต่ละพื้นที่ รวมถึงลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับนักเรียนก็มีความแตกต่างกัน ซึ่งมีรูปแบบในการสร้างความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นกับนักเรียนที่แตกต่างตามลักษณะของพื้นที่ อีกทั้งมีงานวิจัยเกี่ยวกับวิธีการจัดการเรียนของครูเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นกับนักเรียน เช่น ใช้วิธีการเรียนรู้แบบโครงงาน แบบวิจัยเป็นฐาน และการจัดหลักสูตรการเสริมสร้างจิตสาธารณะ แต่อย่างไรก็ตามในการสร้างลักษณะความเป็นพลเมืองนั้นมีหลักการแนวคิดทฤษฎีที่เป็นระบบสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ โดยศึกษาลักษณะความเป็นพลเมืองที่ต้องการพัฒนาตามความต้องการของแต่ละพื้นที่ แล้วดำเนินการหาวิธีการจัดการเรียนการสอนและจัดกิจกรรมที่สามารถช่วยส่งเสริมความเป็นพลเมืองของนักเรียน และการที่จะสร้างความเป็นพลเมืองให้ประสบผลสำเร็จได้นั้นจะต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้ส่วนเกี่ยวข้องทุกคน เช่น ผู้กำหนดนโยบาย ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครองนักเรียนและชุมชน ที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นกับนักเรียน

Prince of Songkhla University
Pattani Campus